

Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
MICHAL BOBEK
της 24ης Σεπτεμβρίου 2019¹

Συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-515/17 P και C-561/17 P

Uniwersytet Wrocławski
κατά
Εκτελεστικού Οργανισμού Έρευνας (REA) (C-515/17 P)
και
Δημοκρατία της Πολωνίας
κατά
Uniwersytet Wrocławski,

Εκτελεστικού Οργανισμού Έρευνας (REA) (C-561/17 P)

«Αίτηση αναιρέσεως – Άρθρο 19 του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Εκπροσώπηση μη προνομιούχων προσφευγόντων σε ευθείες προσφυγές – Έννοια δικηγόρου – Αυτοτελής έννοια του δικαίου της Ένωσης – Δυνατότητα θεραπείας ελαττώματος ως προς τη νομική εκπροσώπηση»

Περιεχόμενα

I. Εισαγωγή	2
II. Το νομικό πλαίσιο	3
III. Η αναιρεσιβαλλόμενη διάταξη	4
IV. Η διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου	5
V. Ανάλυση	7
A. Ιστορικό και τρέχοντα προβλήματα	8
1. Η εξέλιξη της νομολογίας επί του άρθρου 19, τρίτο εδάφιο, του Οργανισμού	8
α) Οι καταβολές από το δίκαιο του ανταγωνισμού	9
β) Η «μεταφορά» της απαιτήσεως περί ανεξαρτησίας στο άρθρο 19, τρίτο εδάφιο, του Οργανισμού	10

¹ Γλώσσα του πρωτοτύπου: η αγγλική.

2. Οι προβληματικές πτυχές της «μεταφοράς» και οι δικονομικές της συνέπειες	12
α) Το πλαίσιο	12
β) Ο ασαφής χαρακτήρας του κριτηρίου	13
γ) Οι συνέπειες της μη συμμορφώσεως	15
B. Οι επιλογές και οι μεταβλητές	17
1. Οι επιλογές	17
α) Το άρθρο 19, τέταρτο εδάφιο, του Οργανισμού	18
β) Το άρθρο 19, τρίτο εδάφιο, του Οργανισμού	19
2. Ο σκοπός της νομικής εκπροσωπήσεως	21
Γ. Αναθεωρημένο κριτήριο	23
1. Η ουσιαστική διάσταση	23
α) Το δικαίωμα παραστάσεως ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων	23
β) Το καθεστώς του δικηγόρου – ανεξάρτητος τρίτος σε σχέση με τον προσφεύγοντα	24
1) Τρίτος	24
2) Ανεξάρτητο πρόσωπο	27
2. Η δικονομική διάσταση	28
Δ. Η υπό κρίση υπόθεση	31
VI. Επί των δικαστικών εξόδων	32
VII. Πρόταση	32

I. Εισαγωγή

1. Ποιος δικαιούται να εκπροσωπεί μη προνομιούχο προσφεύγοντα σε ευθεία προσφυγή ενώπιον του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης; Ποιος αποτελεί, κατά το άρθρο 19 του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, «δικηγόρ[ο] που έχει δικαίωμα παραστάσεως ενώπιον δικαστηρίου κράτους μέλους»;

2. Κατά παράδοση, η διαδικασία ελέγχου των τυπικών προσόντων ενός δικηγόρου, οι κατάλληλες πιστοποιήσεις καθώς και η νομιμοποίησή του/της να ενεργεί για λογαριασμό ορισμένου προσφεύγοντα σπανίως έρχονται στο (νομολογιακό) προσκήνιο. Η διαδικασία ελέγχου έχει πραγματοποιηθεί αθόρυβα και δίχως απρόοπτα, ως μέρος των καθημερινών καθηκόντων των

γραμματειών, ενώ οι αναλύσεις επί του ζητήματος απασχολούν μόνον τους εις βάθος γνώστες και τους λάτρεις της δικονομίας της Ένωσης. Αυτή θα εξακολουθούσε να είναι η κατάσταση αν η διαδικασία ελέγχου, η οποία συνήθως αποτελεί τυπική διατύπωση, δεν είχε μεταλλαχθεί σταδιακά σε κάτι αρκετά διαφορετικό.

3. Το Uniwersytet Wrocławski (Πανεπιστήμιο του Wrocław, Πολωνία) άσκησε ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου προσφυγή ζητώντας την ακύρωση αποφάσεως του Εκτελεστικού Οργανισμού Έρευνας (στο εξής: REA) η οποία υποχρέωνε το πανεπιστήμιο να επιστρέψει ορισμένα κεφάλαια που του είχαν προηγουμένως χορηγηθεί.

4. Η προσφυγή απορρίφθηκε ως απαράδεκτη λόγω ελλείψεως προσήκουσας νομικής εκπροσώπησης². Κατά το Γενικό Δικαστήριο, ο νομικός εκπρόσωπος του πανεπιστημίου του Wrocław δεν πληρούσε την προϋπόθεση περί ανεξαρτησίας που αποτελεί στοιχείο της κατά το άρθρο 19, τρίτο εδάφιο, του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης έννοιας του «δικηγόρου». Ο συγκεκριμένος εκπρόσωπος, μολονότι είχε την ιδιότητα του δικηγόρου κατά το πολωνικό δίκαιο και παρείχε τις υπηρεσίες του σε δικηγορικό γραφείο, ασκούσε επίσης διδακτική δραστηριότητα ως διδάσκων εξωτερικός συνεργάτης στο πανεπιστήμιο του Wrocław, με το οποίο είχε συνάψει σύμβαση ιδιωτικού δικαίου για τον σκοπό αυτό. Κατά το Γενικό Δικαστήριο, η ύπαρξη της εν λόγω συμβάσεως σήμαινε ότι δεν πληρούτο η προϋπόθεση περί ανεξαρτησίας της νομικής εκπροσώπησης.

5. Στο πλαίσιο της υπό κρίση αιτήσεως αναιρέσεως κατά της εν λόγω διατάξεως, θα καλέσω το Δικαστήριο να προβεί σε διττή επανεξέταση της νομολογίας και της πρακτικής που ακολουθεί το Γενικό Δικαστήριο στον οικείο τομέα. Πρώτον, επί της ουσίας, η ερμηνεία του άρθρου 19, τρίτο εδάφιο, του Οργανισμού πρέπει να επανέλθει εντός των ορίων του εύλογου και του προβλέψιμου. Δεύτερον, και ίσως σημαντικότερο, ένα ενδεχόμενο ελάττωμα ως προς τη νομική εκπροσώπηση πρέπει να θεωρείται ως *διαδικαστική* πλημμέλεια της προσφυγής, η οποία πρέπει να επισημαίνεται με τον προσήκοντα τρόπο στον οικείο προσφεύγοντα ώστε να του παρέχεται η δυνατότητα να τη θεραπεύσει.

II. Το νομικό πλαίσιο

6. Το άρθρο 19 του Οργανισμού έχει ως εξής:

«Τα κράτη μέλη καθώς και τα θεσμικά όργανα της Ένωσης αντιπροσωπεύονται ενώπιον του Δικαστηρίου από εκπρόσωπο που διορίζεται για κάθε υπόθεση· ο εκπρόσωπος δύναται να επικουρείται από σύμβουλο ή δικηγόρο.

Κατά τον ίδιο τρόπο εκπροσωπούνται και τα συμβαλλόμενα στη συμφωνία για τον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο κράτη, εκτός των κρατών μελών, καθώς και η Εποπτεύουσα Αρχή της ΕΖΕΣ που προβλέπεται από την εν λόγω συμφωνία.

Οι λοιποί διάδικοι εκπροσωπούνται από δικηγόρο.

Μόνον ο δικηγόρος που έχει δικαίωμα παραστάσεως ενώπιον δικαστηρίου κράτους μέλους ή άλλου κράτους συμβαλλόμενου στη συμφωνία για τον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο, δικαιούται να εκπροσωπεί ή να επικουρεί διάδικο ενώπιον του Δικαστηρίου.

Οι εκπρόσωποι, σύμβουλοι και δικηγόροι παριστάμενοι ενώπιον του Δικαστηρίου απολαύουν των αναγκαίων δικαιωμάτων και εγγυήσεων για την ανεξάρτητη άσκηση των καθηκόντων τους, σύμφωνα με τους όρους που θα καθορισθούν από τον κανονισμό διαδικασίας.

² Διάταξη της 13ης Ιουνίου 2017, Uniwersytet Wrocławski κατά REA (T-137/16, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2017:407).

Το Δικαστήριο απολαύει έναντι των συμβούλων και δικηγόρων, οι οποίοι παρίστανται ενώπιόν του, των εξουσιών που αναγνωρίζονται συνήθως επί του θέματος στα δικαστήρια, σύμφωνα με τους όρους που θα καθορισθούν από τον ίδιο κανονισμό».

7. Κατά το άρθρο 53 του Οργανισμού, «[η] διαδικασία ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου διέπεται από τον τίτλο III [...]». Ο εν λόγω τίτλος περιλαμβάνει το άρθρο 19 του Οργανισμού.

8. Το άρθρο 51 του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου (στο εξής: Κανονισμός Διαδικασίας) αφορά την «Υποχρέωση εκπροσωπήσεως» στις ευθείες προσφυγές και έχει ως εξής:

«1. Οι διάδικοι εκπροσωπούνται από εκπρόσωπο ή δικηγόρο σύμφωνα με τους όρους του άρθρου 19 του Οργανισμού.

2. Ο δικηγόρος ο οποίος εκπροσωπεί ή επικουρεί διάδικο οφείλει να καταθέσει στη γραμματεία αποδεικτικό νομιμοποίησής του που να βεβαιώνει ότι έχει δικαίωμα παραστάσεως ενώπιον των δικαστηρίων κράτους μέλους ή άλλου συμβαλλομένου στη Συμφωνία ΕΟΧ κράτους.

3. Οσάκις εκπροσωπούν νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου, οι δικηγόροι οφείλουν να καταθέσουν στη γραμματεία εντολή του εν λόγω νομικού προσώπου.

4. Σε περίπτωση μη καταθέσεως των αναφερομένων στις παραγράφους 2 και 3 εγγράφων, ο γραμματέας τάσσει στον διάδικο εύλογη προθεσμία για την προσκόμισή τους. Εφόσον εντός της προθεσμίας που έχει ταχθεί δεν προσκομιστούν τα στοιχεία, το Γενικό Δικαστήριο κρίνει κατά πόσον η μη τήρηση αυτής της προϋποθέσεως συνεπάγεται το απαράδεκτο της προσφυγής ή του υπομνήματος».

III. Η αναιρεσιβαλλόμενη διάταξη

9. Στις 25 Μαρτίου 2016, το Πανεπιστήμιο του Wrocław άσκησε ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου προσφυγή ζητώντας, αφενός, την ακύρωση αποφάσεων του REA με τις οποίες καταγγελλόταν σύμβαση επιδοτήσεως και υποχρεωνόταν το Πανεπιστήμιο του Wrocław να επιστρέψει ποσά ύψους 36 508,37 ευρώ, 58 031,38 ευρώ και 6 286,68 ευρώ καθώς και να καταβάλει αποζημίωση ύψους 5 803,14 ευρώ και, αφετέρου, την επιστροφή από τον REA των ως άνω ποσών εντόκως.

10. Στο υπόμνημα αντικρούσεως, ο REA προέβαλε ένσταση απαραδέκτου την οποία στήριξε σε πέντε λόγους. Ο πρώτος λόγος αφορούσε το γεγονός ότι ο νομικός εκπρόσωπος του Πανεπιστημίου του Wrocław δεν πληρούσε την προϋπόθεση περί ανεξαρτησίας που προβλέπεται από τον Οργανισμό και από τον Κανονισμό Διαδικασίας. Κατά τον REA, αυτό οφειλόταν στο γεγονός ότι ο εκπρόσωπος του Πανεπιστημίου του Wrocław ήταν υπάλληλος ενός εκ των ερευνητικών κέντρων του εν λόγω Πανεπιστημίου.

11. Στην αναιρεσιβαλλόμενη διάταξη³, το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε αρχικώς ότι οι εκπρόσωποι των μη προνομιούχων προσφευγόντων ενώπιον των δικαστηρίων της Ένωσης πρέπει να πληρούν δύο προϋποθέσεις. Η πρώτη προϋπόθεση επιτάσσει ο εκπρόσωπος να είναι «δικηγόρος». Κατά τη δεύτερη προϋπόθεση, ο δικηγόρος πρέπει να «έχει δικαίωμα παραστάσεως ενώπιον δικαστηρίου κράτους μέλους [...]». Ενώ η δεύτερη προϋπόθεση παραπέμπει στο εθνικό δίκαιο, η πρώτη δεν παραπέμπει στο δίκαιο αυτό και πρέπει να ερμηνεύεται, κατά το δυνατόν, κατά τρόπο αυτοτελή και χωρίς να λαμβάνεται υπόψη το εθνικό δίκαιο⁴.

3 Διάταξη της 13ης Ιουνίου 2017, Uniwersytet Wrocławski κατά REA (T-137/16, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2017:407).

4 Σκέψεις 16 και 17 της αναιρεσιβαλλόμενης διατάξεως.

12. Επιπλέον, το Γενικό Δικαστήριο διευκρίνισε ότι η αντίληψη του ρόλου του δικηγόρου στην έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία απορρέει από τις κοινές νομικές παραδόσεις των κρατών μελών στις οποίες στηρίζεται το άρθρο 19 του Οργανισμού, είναι αυτή του δικηγόρου ο οποίος συμβάλλει στην απονομή της δικαιοσύνης και ο οποίος καλείται να παράσχει, με πλήρη ανεξαρτησία και χάριν του προέχοντος συμφέροντος αυτής, τη νομική προστασία που χρειάζεται ο εντολέας⁵. Η έννοια της ανεξαρτησίας του δικηγόρου ορίζεται όχι μόνον με θετικό τρόπο (με παραπομπή στους κανόνες της επαγγελματικής δεοντολογίας) αλλά και με αρνητικό τρόπο (διά της ελλείψεως εργασιακής σχέσεως)⁶.

13. Το Γενικό Δικαστήριο, παραπέμποντας στην υπόθεση Prezes Urzędu Komunikacji Elektronicznej⁷, έκρινε ότι, ακόμη και αν η απουσία σχέσεως εξαρτήσεως μεταξύ του Πανεπιστημίου του Wrocław και του νομικού του εκπροσώπου συνεπάγεται ότι, από τυπικής απόψεως, δεν υφίσταται σχέση εργασίας, και πάλι υφίσταται κίνδυνος να επηρεαστεί η επαγγελματική άποψη του νομικού εκπροσώπου, τουλάχιστον εν μέρει, από το επαγγελματικό του περιβάλλον⁸.

14. Λαμβανομένων υπόψη των ως άνω επιχειρημάτων, το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή ως προδήλως απαράδεκτη, στηρίζοντας την απόφασή του στο άρθρο 19, τρίτο και τέταρτο εδάφιο, του Οργανισμού καθώς και στο άρθρο 51, παράγραφος 1, του Κανονισμού Διαδικασίας⁹.

IV. Η διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου

15. Κατά της διατάξεως του Γενικού Δικαστηρίου άσκησαν αίτηση αναιρέσεως το Πανεπιστήμιο του Wrocław (C-515/17 P) και η Δημοκρατία της Πολωνίας (C-561/17 P).

16. Με απόφαση της 24ης Νοεμβρίου 2017, ο Πρόεδρος του Δικαστηρίου διέταξε τη συνεκδίκαση των δύο αιτήσεων αναιρέσεως.

17. Η αίτηση αναιρέσεως του Πανεπιστημίου του Wrocław στηρίζεται σε δύο λόγους. Με την εν λόγω αίτηση αναιρέσεως προβάλλεται, αφενός, παράβαση του άρθρου 19 του Οργανισμού και, αφετέρου, παράβαση του άρθρου 119 του Κανονισμού Διαδικασίας. Όσον αφορά τον πρώτο λόγο, το Πανεπιστήμιο του Wrocław διαφωνεί με την ερμηνεία του άρθρου 19 του Οργανισμού σύμφωνα με την οποία η ύπαρξη συμβάσεως μεταξύ του Πανεπιστημίου του Wrocław και του νομικού του εκπροσώπου συνεπάγεται ότι δεν πληρούται η απαίτηση περί ανεξαρτησίας. Υποστηρίζει ότι, ακόμη και αν η έννοια της ανεξαρτησίας πρέπει, κατ' αρχήν, να ερμηνεύεται αυτοτελώς, στην υπό κρίση υπόθεση πρέπει να ληφθεί υπόψη το εθνικό δίκαιο. Η επίμαχη σύμβαση δεν αποτελεί σύμβαση εργασίας και, κατά το πολωνικό δίκαιο, δεν μπορεί να θεωρηθεί ισοδύναμη με σύμβαση εργασίας. Μια σύμβαση αστικού δικαίου, όπως η επίμαχη στην υπό κρίση υπόθεση, χαρακτηρίζεται από ισότητα μεταξύ των μερών και απουσία σχέσεως εξαρτήσεως. Όσον αφορά τον δεύτερο λόγο, το Πανεπιστήμιο του Wrocław επικρίνει την αοριστία ορισμένων διαπιστώσεων της αναιρεσιβαλλόμενης διατάξεως καθώς και το γεγονός ότι δεν γίνεται αναφορά στα πραγματικά περιστατικά της υποθέσεως. Το Πανεπιστήμιο του Wrocław ζητεί από το Δικαστήριο να αναιρέσει την αναιρεσιβαλλόμενη διάταξη, να κρίνει ότι η προσφυγή ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου ασκήθηκε νομοτύπως και να καταδικάσει τον REA στα δικαστικά έξοδα.

18. Η αίτηση αναιρέσεως που άσκησε η Δημοκρατία της Πολωνίας περιέχει τρεις λόγους. Το εν λόγω κράτος μέλος φρονεί, πρώτον, ότι η αναιρεσιβαλλόμενη διάταξη αντιβαίνει στο άρθρο 19, τρίτο και τέταρτο εδάφιο, του Οργανισμού, δεύτερον, ότι παραβιάζει την αρχή της ασφάλειας δικαίου και, τρίτον, ότι παραβιάζει την υποχρέωση αιτιολογήσεως. Ειδικότερα, η Δημοκρατία της Πολωνίας

5 Σκέψη 18 της αναιρεσιβαλλόμενης διατάξεως.

6 Σκέψη 19 της αναιρεσιβαλλόμενης διατάξεως.

7 Απόφαση της 6ης Σεπτεμβρίου 2012, Prezes Urzędu Komunikacji Elektronicznej κατά Επιτροπής (C-422/11 P και C-423/11 P, EU:C:2012:553).

8 Σκέψη 20 της αναιρεσιβαλλόμενης διατάξεως.

9 Σκέψεις 21 και 22 της αναιρεσιβαλλόμενης διατάξεως.

υποστηρίζει ότι η νομολογία σύμφωνα με την οποία η ύπαρξη σχέσεως εργασίας συνεπάγεται ότι ο δικηγόρος δεν πληροί την απαίτηση περί ανεξαρτησίας είναι εκ βάθρων εσφαλμένη. Επιπλέον, η αναιρεσιβαλλόμενη διάταξη, εφαρμόζοντας την ως άνω νομολογία στην επίμαχη σύμβαση, υπερβαίνει τα τεθέντα με τη νομολογία αυτή όρια. Η Δημοκρατία της Πολωνίας ζητεί από το Δικαστήριο να αναιρέσει την αναιρεσιβαλλόμενη διάταξη και να αναπέμψει την υπόθεση ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου. Επίσης, ζητεί από το Δικαστήριο να κρίνει ότι καθένας από τους διαδίκους στην υπόθεση C-561/17 P φέρει τα έξοδά του.

19. Δυνάμει του άρθρου 40, πρώτο εδάφιο, του Οργανισμού, η Τσεχική Δημοκρατία παρενέβη προς υποστήριξη των αιτημάτων των αναιρεσιδόντων ζητώντας την αναίρεση της αναιρεσιβαλλόμενης διατάξεως.

20. Με διάταξη του Προέδρου του Δικαστηρίου της 5ης Ιουλίου 2018, επετράπη στο Krajowa Izba Radców Prawnych (εθνικό επιμελητήριο νομικών συμβούλων, Πολωνία) να παρέμβει προς στήριξη του αιτήματος της Δημοκρατίας της Πολωνίας, ήτοι της αναιρέσεως της αναιρεσιβαλλόμενης διατάξεως.

21. Στο υπόμνημα αντικρούσεως, ο REA αντικρούει αμφότερες τις αιτήσεις αναιρέσεως. Αιτιάζεται τον αναφερόμενο σε πραγματικά περιστατικά, επαναλαμβανόμενο, ασαφή ή καινοφανή χαρακτήρα ορισμένων εκ των δηλώσεων των αναιρεσιδόντων. Επισημαίνει τον αυτοτελή χαρακτήρα της έννοιας του δικηγόρου κατά το δίκαιο της Ένωσης. Ο νομικός εκπρόσωπος που εκπροσώπησε το Πανεπιστήμιο του Wrocław στη δίκη επί της οποίας εκδόθηκε η αναιρεσιβαλλόμενη διάταξη έχει σχέση εξαρτήσεως με το εν λόγω πανεπιστήμιο, αν όχι από οικονομικής απόψεως, πάντως από την άποψη της επαγγελματικής του θέσεως.

22. Στο υπόμνημά του απαντήσεως, το Πανεπιστήμιο του Wrocław διαφωνεί με τον χαρακτηρισμό των επιχειρημάτων του ως αναφερόμενων σε πραγματικά περιστατικά και επισημαίνει ότι τα επιχειρήματά του επικεντρώνονται στο άρθρο 19 του Οργανισμού. Επαναλαμβάνει το επιχειρήμα του ότι η προγενέστερη νομολογία εφαρμόστηκε στην υπό κρίση υπόθεση με υπερβολικά ευρύ τρόπο. Η σύνδεση της απαιτήσεως περί ανεξαρτησίας με την απουσία εργασιακής σχέσεως αντιβαίνει στο άρθρο 19 του Οργανισμού. Η ανεξαρτησία του νομικού του εκπροσώπου διασφαλιζόταν με διττό τρόπο: με τους ισχύοντες κανόνες δεοντολογίας και μέσω της ιδιότητάς του ως πανεπιστημιακού διδάσκοντος.

23. Στο υπόμνημά της απαντήσεως, η Δημοκρατία της Πολωνίας διαφωνεί με την αιτίαση του REA ότι τα επιχειρήματά της αφορούν πραγματικά περιστατικά. Η Δημοκρατία της Πολωνίας υποστηρίζει επίσης ότι η ερμηνεία του άρθρου 19 του Οργανισμού δεν μπορεί να αγνοεί τις κοινές παραδόσεις των κρατών μελών βάσει των οποίων δεν αποκλείεται έμμισθος δικηγόρος να είναι ανεξάρτητος. Η έννοια του δικηγόρου δεν πρέπει μεν να ερμηνεύεται αποκλειστικώς με βάση το εθνικό δίκαιο, αλλά οι αντίστοιχες εθνικές νομοθεσίες και οι εγγυήσεις ανεξαρτησίας που προβλέπονται σε αυτές πρέπει να λαμβάνονται υπόψη δεδομένου ότι το δίκαιο της Ένωσης δεν διαθέτει σχετικούς κανόνες. Στην αναιρεσιβαλλόμενη διάταξη, το Γενικό Δικαστήριο δεν έκρινε ότι ο οικείος νομικός εκπρόσωπος δεν ήταν τρίτος έναντι του προσφεύγοντος. Απλώς κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο εν λόγω εκπρόσωπος δεν πληρούσε την απαίτηση περί ανεξαρτησίας. Το δε επιχειρήμα που προέβαλε ο REA σχετικά με το πλεονέκτημα που αποκτά ο νομικός εκπρόσωπος από απόψεως της «θέσεώς» του ως πανεπιστημιακού διδάσκοντος είναι εντελώς αόριστο και δεν συνδέεται με τα πραγματικά ή τα νομικά στοιχεία της υποθέσεως.

24. Στο υπόμνημα ανταπάντησης, όσον αφορά αμφότερες τις απαντήσεις ο REA διατείνεται ότι ορισμένα πραγματικά περιστατικά που διαλαμβάνονται στην αίτηση αναιρέσεως την οποία άσκησε το Πανεπιστήμιο του Wrocław προβάλλονται για πρώτη φορά, όπως οι λεπτομέρειες σχετικά με την προηγούμενη σταδιοδρομία του νομικού εκπροσώπου, το γεγονός ότι αυτός ουδέποτε είχε παράσχει νομικές συμβουλές επί της επίμαχης χρηματοδοτήσεως καθώς και το γεγονός ότι η νομική εκπροσώπηση παρεχόταν στο Πανεπιστήμιο του Wrocław βάσει συμβάσεως συναφθείσας με

δικηγορικό γραφείο του οποίου εταίρος είναι ο νομικός εκπρόσωπος. Ο REA υποστηρίζει ότι το Πανεπιστήμιο του Wrocław εσφαλμένως προβάλλει ότι η ερμηνεία του άρθρου 19 του Οργανισμού στηρίζεται στους εθνικούς κανόνες. Όσον αφορά την απάντηση της Δημοκρατίας της Πολωνίας, ο REA προβάλλει ότι ορισμένα εκ των επιχειρημάτων αφορούν πραγματικά περιστατικά καθώς και ότι, στην αναιρεσιβαλλόμενη διάταξη, το Γενικό Δικαστήριο αιτιολόγησε ορθώς την απόφασή του. Όσον αφορά το άρθρο 19 του Οργανισμού, η Δημοκρατία της Πολωνίας δεν διευκρινίζει για ποιον λόγο η συνεκτίμηση των εθνικών δικαίων στο παρόν πλαίσιο διαφέρει από ερμηνεία που στηρίζεται στο εθνικό δίκαιο.

25. Επίσης, ο REA προβάλλει, απαντώντας σε αμφότερες τις παρεμβάσεις, ότι τα περιλαμβανόμενα σε αυτές επιχειρήματα είναι απαράδεκτα, αλυσιτελή ή αβάσιμα.

26. Το Πανεπιστήμιο του Wrocław, ο REA, η Δημοκρατία της Πολωνίας, το Krajowa Izba Radców Prawnych (εθνικό επιμελητήριο νομικών συμβούλων) και η Τσεχική Δημοκρατία ανέπτυξαν προφορικώς τα επιχειρήματά τους κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση που έλαβε χώρα στις 11 Ιουνίου 2019.

V. Ανάλυση

27. Με τον πρώτο λόγο αναιρέσεως στην υπόθεση C-515/17 P και με τον πρώτο λόγο αναιρέσεως στην υπόθεση C-561/17 P προβάλλεται κατ' ουσίαν εσφαλμένη ερμηνεία του άρθρου 19, τρίτο εδάφιο, του Οργανισμού.

28. Με βάση τα όσα παραθέτω στις παρούσες προτάσεις, συμφωνώ ότι οι λόγοι αυτοί είναι βάσιμοι. Ως εκ τούτου η αναιρεσιβαλλόμενη διάταξη πρέπει να αναιρεθεί.

29. Δεδομένου του συμπεράσματός μου όσον αφορά τον πρώτο λόγο αμφοτέρων των αιτήσεων αναιρέσεως, φρονώ ότι παρέλκει η εξέταση των λοιπών λόγων αναιρέσεως που προέβαλαν οι αναιρεσείοντες, οι οποίοι αφορούν παραβίαση της υποχρέωσης αιτιολογήσεως καθώς και (όσον αφορά τη Δημοκρατία της Πολωνίας) της αρχής της ασφάλειας δικαίου. Φρονώ ότι οι λόγοι αυτοί αφορούν κατ' ουσίαν το ίδιο πρόβλημα το οποίο τέθηκε με τον πρώτο λόγο αμφοτέρων των αιτήσεων αναιρέσεως. Απλώς εστιάζουν σε συγκεκριμένα στοιχεία ή συνέπειες του εν λόγω προβλήματος. Πράγματι, αν το κριτήριο για την εκτίμηση της ανεξαρτησίας δικηγόρου δεν είναι ευχερώς προβλέψιμο, τότε η εκτίμηση που πραγματοποιείται στο πλαίσιο συγκεκριμένης υποθέσεως οπωσδήποτε θα θέσει ζητήματα ασφάλειας δικαίου. Στο ίδιο πνεύμα, αν το κριτήριο είναι ιδιαιτέρως περίπλοκο, τότε η εφαρμογή του σε μεμονωμένη περίπτωση δύσκολα θα ανταποκριθεί στην υποχρέωση να εκτεθούν λόγοι που να παρέχουν στον μη προνομιούχο προσφεύγοντα τη δυνατότητα να κατανοήσει γιατί ο δικηγόρος του στερείται ανεξαρτησίας και δεν μπορεί κατά συνέπεια να παρίσταται ενώπιον των δικαστηρίων της Ένωσης. Τούτου δεδομένου, η προβαλλόμενη έλλειψη βεβαιότητας ως προς τη διαμόρφωση και την εφαρμογή του κριτηρίου ανεξαρτησίας εξετάζεται περαιτέρω στις παρούσες προτάσεις στο πλαίσιο του πρώτου λόγου αναιρέσεως.

30. Η ανάλυση του πρώτου λόγου αμφοτέρων των αιτήσεων αναιρέσεως διαρθρώνεται ως εξής: θα ξεκινήσω με την εξέταση του ιστορικού της τρέχουσας ερμηνείας του άρθρου 19, τρίτο εδάφιο, του Οργανισμού και με τον εντοπισμό των προβλημάτων που εγείρονται από την εν λόγω ερμηνεία (υπό Α). Εν συνεχεία, θα εκθέσω τις επιλογές που υπάρχουν για την αναπροσαρμογή της ερμηνείας του άρθρου 19, τρίτο και τέταρτο εδάφιο, του Οργανισμού, υπενθυμίζοντας τη λογική που διαπνέει τη νομική εκπροσώπηση, η οποία πρέπει να αποτελεί τη βάση της εν λόγω ερμηνείας (υπό Β). Θα συνεχίσω προτείνοντας έναν αναθεωρημένο κριτήριο στο πλαίσιο του άρθρου 19, τρίτο και τέταρτο εδάφιο, του Οργανισμού, το οποίο θα περιλαμβάνει αναπροσαρμογή τόσο της ουσίας των διατάξεων

αυτών όσο και των δικονομικών συνεπειών που επέρχονται σε περίπτωση μη συμμορφώσεως (υπό Γ). Τέλος, εφαρμόζοντας την εν λόγω ερμηνεία του άρθρου 19, τρίτο και τέταρτο εδάφιο, του Οργανισμού στην υπό κρίση υπόθεση, θα καταλήξω στο συμπέρασμα ότι πράγματι το Γενικό Δικαστήριο έσφαλε ως προς την ερμηνεία των εν λόγω διατάξεων (υπό Δ).

A. Ιστορικό και τρέχοντα προβλήματα

31. Η έννοια του δικηγόρου στη νομολογία επί του άρθρου 19, τρίτο εδάφιο, του Οργανισμού δεν επινοήθηκε ειδικώς για τους σκοπούς της ερμηνείας της εν λόγω διατάξεως. Αντιθέτως, αποτελεί προϊόν «μεταφοράς» νομολογίας από διαφορετικό τομέα του δικαίου της Ένωσης και από διαφορετικό πλαίσιο (υπό 1). Σταδιακά, η εν λόγω «μεταφορά», σε συνδυασμό με την έλλειψη σαφήνειας όσον αφορά τις εφαρμοστέες προϋποθέσεις και τις μάλλον αυστηρές συνέπειες της μη εφαρμογής, άρχισαν να δημιουργούν ορισμένα προβλήματα (υπό 2).

1. Η εξέλιξη της νομολογίας επί του άρθρου 19, τρίτο εδάφιο, του Οργανισμού

32. Το άρθρο 19 του Οργανισμού ορίζει ότι οι μη προνομιούχοι προσφεύγοντες πρέπει να εκπροσωπούνται ενώπιον των δικαστηρίων της Ευρωπαϊκής Ένωσης από «δικηγόρο» (τρίτο εδάφιο) καθώς και ότι μόνον «ο δικηγόρος που έχει δικαίωμα παραστάσεως ενώπιον δικαστηρίου κράτους μέλους [...] δικαιούται να εκπροσωπή η να επικουρεί διάδικο ενώπιον του Δικαστηρίου» (τέταρτο εδάφιο).

33. Η έννοια του *τέταρτου* εδαφίου δεν έχει δημιουργήσει ιδιαίτερα προβλήματα. Όπως θα ήταν αναμενόμενο, κρίθηκε ότι νομικοί εκπρόσωποι δεν συμμορφώνονταν με την εν λόγω διάταξη αν δεν αποτελούσαν μέλη εθνικού Δικηγορικού Συλλόγου και ως εκ τούτου δεν είχαν δικαίωμα να δικηγορήσουν σε κράτος μέλος¹⁰.

34. Ωστόσο, όσον αφορά την ερμηνεία του άρθρου 19, *τρίτου* εδαφιο, του Οργανισμού, η νομολογία καθίσταται περίπλοκη.

35. Έχει κριθεί ότι η διαλαμβανόμενη στην εν λόγω διάταξη έννοια του «δικηγόρου» αποτελεί αυτοτελή έννοια του δικαίου της Ένωσης, κεντρικό και χαρακτηριστικό γνώρισμα της οποίας αποτελεί, κατά τη νομολογία, η «ανεξαρτησία». Η εν λόγω «ανεξαρτησία» προέκυψε επομένως ως προϋπόθεση η οποία, μολοντί ίσως αντιστοιχεί στον παραδοσιακό χαρακτηρισμό του δικηγορικού επαγγέλματος¹¹ δεν αναφέρεται και πολλώ μάλλον δεν διευκρινίζεται στους δικονομικούς κανόνες των δικαστηρίων της Ένωσης.

¹⁰ Βλ., επί παραδείγματι, διάταξη του Δικαστηρίου της 20ής Φεβρουαρίου 2008, Comunidad Autónoma de Valencia - Generalidad Valenciana κατά Επιτροπής (C-363/06 P, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2008:99) και διατάξεις του Γενικού Δικαστηρίου της 9ης Σεπτεμβρίου 2004, Alto de Casablanca κατά ΓΕΕΑ – Bodegas Chivite (VERAMONTE) (T-14/04, EU:T:2004:258, σκέψη 11) και της 5ης Ιουλίου 2006, Comunidad Autónoma de Valencia - Generalidad Valenciana κατά Επιτροπής (T-357/05, EU:T:2006:188). Βλ. επίσης διατάξεις του Γενικού Δικαστηρίου της 9ης Δεκεμβρίου 2013, Brown Brothers Harriman κατά ΓΕΕΑ (TRUST IN PARTNERSHIP) (T-389/13, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2013:691, σκέψη 14), καθώς και της 14ης Νοεμβρίου 2016, Neonart svetlobni in reklamni napisi Krevh κατά EUIPO (neonart) (T-221/16, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2016:673, σκέψη 8).

¹¹ Βλ., επί παραδείγματι, τον καταστατικό χάρτη των θεμελιωδών αρχών του ευρωπαϊκού νομικού επαγγέλματος και του κώδικα δεοντολογίας για τους Ευρωπαίους δικηγόρους, Συμβούλιο των Δικηγορικών Συλλόγων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2019. Το άρθρο 2 αφορά τις γενικές αρχές που είναι «κοινές στους εθνικούς και διεθνείς κανόνες που διέπουν το νομικό επάγγελμα» (βλ. σ. 1 και 6). Ως πρώτη γενική αρχή παρατίθεται η ανεξαρτησία.

36. Το περιεχόμενο της έννοιας της ανεξαρτησίας διατυπώθηκε για πρώτη φορά από το Δικαστήριο για να οριστούν τα έγγραφα που προστατεύονται από το δικηγορικό απόρρητο σε έρευνες σχετικές με το δίκαιο ανταγωνισμού (υπό α'). Η «μεταφορά» της προκειμένου να υποστηριχθεί συγκεκριμένη ερμηνεία της έννοιας του «δικηγόρου» κατά το άρθρο 19, τρίτο εδάφιο, του Οργανισμού δεν έγινε παρά αργότερα. Εν συνεχεία, η εν λόγω ερμηνεία εφαρμόστηκε σε ένα αρκετά ευρύ φάσμα πραγματικών καταστάσεων. Στην πορεία χάθηκε η σύνδεση με την αρχική λογική και τον σκοπό που διέπνεαν τη έννοια της ανεξαρτησίας (υπό β').

α) Οι καταβολές από το δίκαιο του ανταγωνισμού

37. Στην απόφαση AM & S Europe¹², το Δικαστήριο ακύρωσε την οικεία διάταξη αποφάσεως της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά το μέτρο που υποχρέωνε την προσφεύγουσα να προσκομίσει ορισμένα έγγραφα ως προς οποία κρίθηκε ότι καλύπτονταν από την προστασία του δικηγορικού απορρήτου. Ερμηνεύοντας την έκταση των ελεγκτικών εξουσιών της Επιτροπής βάσει του κανονισμού 17¹³, το Δικαστήριο έκρινε, κατ' ουσίαν, ότι ο κανονισμός αυτός πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι προστατεύει τον εμπιστευτικό χαρακτήρα της αλληλογραφίας μεταξύ δικηγόρου και του πελάτη του, «υπό την προϋπόθεση ότι, αφ' ενός, πρόκειται για αλληλογραφία ανταλλασσόμενη στο πλαίσιο και προς το συμφέρον της υπερασπίσεως του πελάτου και, αφ' ετέρου, προέρχεται από ανεξαρτήτους δικηγόρους, δηλαδή από δικηγόρους που δεν συνδέονται με τον πελάτη με εργασιακή σχέση»¹⁴.

38. Η δεύτερη των ανωτέρω προϋποθέσεων και η συναφής διάκριση μεταξύ εσωτερικού (έμμισθου) και εξωτερικού («ανεξάρτητου») δικηγόρου «απορρέει από την αντίληψη περί του ρόλου του δικηγόρου, ως συμβάλλοντος στην απονομή της δικαιοσύνης και καλουμένου να παράσχει, με κάθε ανεξαρτησία και χάριν του προέχοντος συμφέροντος αυτής, την νομική προστασία που χρειάζεται ο εντολέας. Η προστασία αυτή έχει ως αντιστάθμισμα την επαγγελματική δεοντολογία και πειθαρχία, η οποία επιβάλλεται και ελέγχεται χάριν του γενικού συμφέροντος από τα εξουσιοδοτημένα προς τούτο όργανα.» Το Δικαστήριο πρόσθεσε ότι μια τέτοια αντίληψη «ανταποκρίνεται στην κοινή στα Κράτη μέλη νομική παράδοση και συναντάται επίσης στην κοινοτική έννομη τάξη, όπως προκύπτει από το άρθρο 17 του Οργανισμού του Δικαστηρίου ΕΟΚ και Ευρατόμ, καθώς επίσης από το άρθρο 20 του Οργανισμού του Δικαστηρίου ΕΚΑΧ.»¹⁵

39. Η ίδια συλλογιστική εφαρμόστηκε αργότερα στην απόφαση Akzo Nobel, άλλη υπόθεση δικαίου του ανταγωνισμού η οποία, μεταξύ άλλων ζητημάτων, αφορούσε το αν ετύγχαναν της προστασίας του δικηγορικού απορρήτου δύο ηλεκτρονικές επιστολές ανταλλαγείσες μεταξύ της ενδιαφερόμενης επιχειρήσεως και του απασχολούμενου με πάγια αντιμισθία δικηγόρου της¹⁶. Στο ίδιο πλαίσιο της εξετάσεως της ανεξαρτησίας των δικηγόρων προκειμένου να προσδιοριστεί η εμβέλεια της προστασίας του δικηγορικού απορρήτου, το Δικαστήριο διέκρινε μεταξύ των θετικών και των αρνητικών πτυχών της ανεξαρτησίας του δικηγόρου, επισημαίνοντας ότι η εν λόγω έννοια «ορίζεται όχι μόνο με θετικό τρόπο, δηλαδή παραπέμποντας στους κανόνες επαγγελματικής δεοντολογίας, αλλά και με αρνητικό τρόπο, δηλαδή διά της ελλείψεως εργασιακής σχέσεως. Ένας δικηγόρος απασχολούμενος σε επιχείρηση με πάγια αντιμισθία, παρά την εγγραφή του στον δικηγορικό σύλλογο και το γεγονός ότι, ως εκ τούτου, υπόκειται στους κανόνες περί ασκήσεως του επαγγέλματος, δεν απολαύει έναντι του εργοδότη του αυτού βαθμού ανεξαρτησίας με αυτήν της οποίας απολαύει έναντι του εντολέα του ο δικηγόρος που ασκεί τις δραστηριότητές του σε εξωτερικό δικηγορικό γραφείο. Υπό

12 Απόφαση της 18ης Μαΐου 1982, AM & S Europe κατά Επιτροπής (155/79, EU:C:1982:157).

13 Κανονισμός του Συμβουλίου της 6ης Φεβρουαρίου 1962, πρώτος κανονισμός εφαρμογής των άρθρων [101] και [102 ΣΛΕΕ] (ΕΕ ειδ. έκδ. 08/001, σ. 25).

14 Απόφαση AM & S Europe κατά Επιτροπής (155/79, EU:C:1982:157, σκέψεις 21 και 22).

15 Όπ.π., σκέψη 24. Οι εν λόγω διατάξεις αποτελούν τους προκατόχους του νυν άρθρου 19 του Οργανισμού. Το γράμμα τους ήταν ελαφρώς διαφορετικό και όριζαν τον νομικό εκπρόσωπο που ενομοποιείτο να εκπροσωπήσει μη προνομιούχους προσφεύγοντες ενώπιον του Δικαστηρίου απλώς ως «δικηγόρο μέλος του Δικηγορικού Συλλόγου κράτους μέλους».

16 Απόφαση της 14ης Σεπτεμβρίου 2010, Akzo Nobel Chemicals και Akros Chemicals κατά Επιτροπής (C-550/07 P, EU:C:2010:512, σκέψη 28).

τις συνθήκες αυτές, είναι δυσχερέστερο για τον απασχολούμενο με πάγια αντιμισθία δικηγόρο απ' ό,τι για τον απασχολούμενο ως ελεύθερο επαγγελματία να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά ενδεχόμενες συγκρούσεις συμφερόντων μεταξύ των κανόνων επαγγελματικής δεοντολογίας και των σκοπών που επιδιώκει ο εντολέας του.»¹⁷

40. Ως εκ τούτου, η απαίτηση περί ανεξαρτησίας του δικηγόρου, όταν πρωτοεμφανίστηκε στις αποφάσεις AM & S Europe και Akzo Nobel, χρησιμοποιήθηκε προκειμένου να καθορισθεί ποια έγγραφα καλύπτονται από την προστασία του δικηγορικού απορρήτου. Για τον σκοπό αυτό, εισήχθη η διάκριση μεταξύ εσωτερικών και εξωτερικών δικηγόρων, στο πλαίσιο της οποίας αναδείχθηκε το ζήτημα των συμβάσεων έμμισθης εντολής και της συνυφασμένης με τις εν λόγω συμβάσεις εξαρτήσεως. Η εν λόγω νομολογία είχε ως σκοπό την οριοθέτηση των ελεγκτικών εξουσιών της Επιτροπής καθώς και την εξισορρόπηση των εν λόγω εξουσιών με την ανάγκη για προστασία των δικαιωμάτων των επιχειρήσεων στο πλαίσιο των δικών του δικαίου του ανταγωνισμού.

β) Η «μεταφορά» της απαιτήσεως περί ανεξαρτησίας στο άρθρο 19, τρίτο εδάφιο, του Οργανισμού

41. Σταδιακά, άρχισαν να γίνονται παραπομπές στις απαιτήσεις που καθιερώθηκαν με τη νομολογία AM & S Europe και Akzo Nobel καθώς και επίκληση των εν λόγω απαιτήσεων στο πλαίσιο της ερμηνείας του άρθρου 19, τρίτο εδάφιο, του Οργανισμού. Μολονότι η νομολογία επί του άρθρου 19, τρίτο εδάφιο, του Οργανισμού είναι μάλλον περιπτωσιολογική, θα μπορούσε εντούτοις να υποστηριχθεί ότι σε γενικές γραμμές αναλύεται στις ακόλουθες τρεις κατηγορίες.

42. Πρώτον, η υποχρέωση εκπροσώπησης από δικηγόρο την οποία υπέχουν οι μη προνομιούχοι προσφεύγοντες αποκλείει την αυτοεκπροσώπησή τους¹⁸.

43. Δεύτερον, η απαγόρευση της αυτοεκπροσώπησης επιβεβαιώθηκε επιπλέον όσον αφορά τα νομικά πρόσωπα σε διάφορες υποθέσεις στις οποίες ο νομικός εκπρόσωπος διατηρούσε συγκεκριμένους δεσμούς με τον προσφεύγοντα. Εξαιτίας των εν λόγω δεσμών, εκτιμήθηκε ότι οι νομικοί εκπρόσωποι δεν πληρούσαν την προϋπόθεση να είναι *τρίτοι* σε σχέση με τον προσφεύγοντα. Οι εν λόγω δεσμοί αφορούσαν τις θέσεις διευθυντικού στελέχους¹⁹, διευθυντή²⁰, εμπιστευματοδόχου²¹, προέδρου της εκτελεστικής επιτροπής²², λοιπά καθήκοντα «υψηλόβαθμων στελεχών»²³, καθώς και την ανερχόμενη σε 10 % συμμετοχή στο κεφάλαιο²⁴ της προσφεύγουσας εταιρίας.

44. Τρίτον, η νομική εκπροσώπηση κρίθηκε μη προσηκούντα σε περιπτώσεις στις οποίες οι νομικοί εκπρόσωποι απασχολούνταν από τον προσφεύγοντα.

17 Απόφαση της 14ης Σεπτεμβρίου 2010, Akzo Nobel Chemicals και Akcros Chemicals κατά Επιτροπής (C-550/07 P, EU:C:2010:512, σκέψεις 42, 43 και 45). Η υπογράμμιση δική μου.

18 Βλ., επί παραδείγματι, διατάξεις της 5ης Δεκεμβρίου 1996, Lopes κατά Δικαστηρίου (C-174/96 P, EU:C:1996:473) της 5ης Δεκεμβρίου 2013, Martínez Ferríz κατά Ισπανίας (T-564/13, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2013:650) της 8ης Μαΐου 2018, Spieker κατά EUIPO (Science for a better skin) (T-92/18, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2018:289), κατά της οποίας εκκρεμεί αίτηση αναιρέσεως στην υπόθεση C-455/18 P, καθώς και της 27ης Σεπτεμβρίου 2018, Sógor κατά Συμβουλίου κ.λπ. (T-302/18, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2018:621).

19 Διάταξη της 4ης Δεκεμβρίου 2017, Nap Innova Hoteles κατά SRB (T-522/17, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2017:881, σκέψη 8).

20 Διατάξεις της 8ης Δεκεμβρίου 1999, Euro-Lex κατά ΓΕΕΑ (EU-LEX) (T-79/99, EU:T:1999:312, σκέψεις 28 και 29) της 19ης Νοεμβρίου 2009, EREF κατά Επιτροπής (T-94/07, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2009:451, σκέψη 17) καθώς και της 21ης Μαρτίου 2011, Milux κατά ΓΕΕΑ (REFLUXCONTROL) (T-139/10, T-280/10 έως T-285/10 και T-349/10 έως T-352/10, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2011:98, σκέψη 22).

21 Διατάξεις της 5ης Σεπτεμβρίου 2013, ClientEarth κατά Συμβουλίου (C-573/11 P, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2013:564) καθώς και της 6ης Σεπτεμβρίου 2011, ClientEarth κατά Συμβουλίου (T-452/10, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2011:420).

22 Διάταξη της 31ης Μαΐου 2013, Codacons κατά Επιτροπής (T-120/13, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2013:287, σκέψη 11).

23 Διάταξη της 18ης Νοεμβρίου 2014, Justice & Environment κατά Επιτροπής (T-221/14, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2014:1002, σκέψεις 10 έως 14).

24 Διάταξη της 20ής Νοεμβρίου 2017, BikeWorld κατά Επιτροπής (T-702/15, EU:T:2017:834).

45. Ειδικότερα, στην απόφαση Prezes Urzędu Komunikacji Elektronicznej, η οποία, μεταξύ άλλων αποφάσεων, παραπέμπει στη νομολογία AM & S Europe και Akzo Nobel, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι «η ύπαρξη σχέσεως εξαρτήσεως» μεταξύ του νομικού εκπροσώπου και προσώπου συνδεδεμένου με τον προσφεύγοντα «συνεπάγεται μικρότερο βαθμό ανεξαρτησίας σε σχέση με το βαθμό ανεξαρτησίας του νομικού συμβούλου ή δικηγόρου που ασκεί τις δραστηριότητές του σε εξωτερικό δικηγορικό γραφείο έναντι του πελάτη του»²⁵.

46. Κατ' αναίρεση, το Δικαστήριο επικύρωσε την κρίση του Γενικού Δικαστηρίου. Στο πλαίσιο αυτό, προέκυψε το ζήτημα αν η έννοια του δικηγόρου πρέπει να ερμηνεύεται ως αυτοτελής έννοια του δικαίου της Ένωσης ή μέσω παραπομπής στο εθνικό δίκαιο (δεδομένης της παραπομπής στο εθνικό δίκαιο την οποία πραγματοποιεί το άρθρο 19, τέταρτο εδάφιο, του Οργανισμού). Το Δικαστήριο απέρριψε τη δεύτερη δυνατότητα και διευκρίνισε ότι το άρθρο 19, τέταρτο εδάφιο, του Οργανισμού, ορίζοντας ότι μόνο δικηγόρος που έχει δικαίωμα παραστάσεως ενώπιον δικαστηρίου κράτους μέλους δύναται να εκπροσωπεί διάδικο ενώπιον του Δικαστηρίου, τάσσει *αναγκαία* προϋπόθεση η οποία, ωστόσο, δεν είναι και *επαρκής*. Δεν υπάρχει αυτόματη σύνδεση μεταξύ του δικαιώματος παραστάσεως ενώπιον δικαστηρίου κράτους μέλους και του δικαιώματος παραστάσεως ενώπιον των Δικαστηρίων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η έννοια του δικηγόρου κατά το άρθρο 19, τρίτο εδάφιο, του Οργανισμού «εκφράζεται στην πράξη με αντικειμενικό τρόπο, κατ' ανάγκην ανεξάρτητο από τις εθνικές έννοιες τάξεις»²⁶.

47. Κατά τρόπο παρεμφερή με την απόφαση Akzo Nobel, στην απόφαση Prezes Urzędu Komunikacji Elektronicznej το Δικαστήριο εξέτασε την ασυμβατότητα μεταξύ εργασιακής σχέσεως και της δυνατότητας νομικού εκπροσώπου να παρίσταται ενώπιον των δικαστηρίων της Ένωσης υπό το πρίσμα της απαιτήσεως περί ανεξαρτησίας²⁷.

48. Σε μεταγενέστερη υπόθεση, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι δικηγόρος και συνιδρυτής δικηγορικού γραφείου δεν μπορούσε να εκπροσωπηθεί από άλλον δικηγόρο του ίδιου δικηγορικού γραφείου²⁸. Το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε ρητώς το επιχειρήμα ότι αυτό συνιστούσε αυτοεκπροσώπηση διότι ο προσφεύγων ήταν άλλος από τον νομικό του εκπρόσωπο²⁹. Το ότι ο δικηγόρος δεν μπορούσε να παρασταθεί ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου οφειλόταν αντιθέτως στην έλλειψη ανεξαρτησίας του και, ειδικότερα, στον πραγματικό έλεγχο που ασκούσε ο προσφεύγων στο δικηγορικό γραφείο, μέλος του οποίου αποτελούσε ο εν λόγω δικηγόρος.

49. Τέλος, η υπό κρίση υπόθεση φαίνεται ότι εντάσσεται κυρίως στην τρίτη ομάδα υποθέσεων, η οποία αφορά δικηγόρους που απασχολούνται από τον προσφεύγοντα. Εντούτοις, με την υπό κρίση υπόθεση φαίνεται να προχωρεί ακόμη περισσότερο η λογική που διέπει τις εν λόγω υποθέσεις.

50. Πράγματι, στην υπό κρίση υπόθεση, ο νομικός εκπρόσωπος δεν παρείχε νομικές συμβουλές στο Πανεπιστήμιο του Wrocław ως υπάλληλός του. Η σύμβαση του νομικού εκπροσώπου με το εν λόγω πανεπιστήμιο είχε διαφορετικό σκοπό, συγκεκριμένα τη διδασκαλία. Εντούτοις, το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι υπό τις περιστάσεις αυτές υφίστατο κίνδυνος να επηρεαστεί η άποψη του νομικού εκπροσώπου από το επαγγελματικό του περιβάλλον, παρά το γεγονός ότι δεν είχε συναφθεί σύμβαση έμμισθης εντολής για την παροχή νομικών υπηρεσιών³⁰.

25 Διάταξη της 23ης Μαΐου 2011, Prezes Urzędu Komunikacji Elektronicznej κατά Επιτροπής (T-226/10, EU:T:2011:234, σκέψη 21).

26 Απόφαση της 6ης Σεπτεμβρίου 2012, Prezes Urzędu Komunikacji Elektronicznej κατά Επιτροπής (C-422/11 P και C-423/11 P, EU:C:2012:553, σκέψεις 33 έως 34). Βλέπε ομοίως διατάξεις της 18ης Νοεμβρίου 2014, Justice & Environment κατά Επιτροπής (T-221/14, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2014:1002) της 14ης Νοεμβρίου 2016, Δήμος Αθηναίων κατά Επιτροπής (T-360/16, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2016:694) και της 8ης Απριλίου 2019, Electroquímica Onubense κατά ECHA (T-481/18, EU:T:2019:227).

27 Απόφαση της 6ης Σεπτεμβρίου 2012, Prezes Urzędu Komunikacji Elektronicznej κατά Επιτροπής (C-422/11 P και C-423/11 P, EU:C:2012:553, σκέψεις 24 και 25 και εκεί μνημονεύομενη νομολογία). Βλ., ωστόσο, διάταξη της 23ης Μαΐου 2011, Prezes Urzędu Komunikacji Elektronicznej κατά Επιτροπής (T-226/10, EU:T:2011:234, σκέψεις 16, 17 και 21).

28 Διάταξη της 30ής Μαΐου 2018, PJ κατά EUIPO – Erdmann & Rossi (Erdmann & Rossi) (T-664/16, EU:T:2018:517), κατά της οποίας εκκρεμούν δύο αιτήσεις αναίρεσεως στις υποθέσεις PJ κατά EUIPO (C-529/18 P) και PC κατά EUIPO (C-531/18 P).

29 Όπ.π., σκέψη 59.

30 Διάταξη της 13ης Ιουνίου 2017, Uniwersytet Wrocławski κατά REA (T-137/16, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2017:407, σκέψη 20).

2. Οι προβληματικές πτυχές της «μεταφοράς» και οι δικονομικές της συνέπειες

51. Ασφαλώς, τόσο η νομολογία επί του δικηγορικού απορρήτου όσο και η νομολογία επί του άρθρου 19, τέταρτο εδάφιο, του Οργανισμού εξετάζουν την έννοια της «ανεξαρτησίας». Το πρόβλημα είναι ότι σε καθέναν εκ των εν λόγω κλάδων της νομολογίας, η έννοια της ανεξαρτησίας χρησιμοποιείται σε αρκετά διαφορετικό πλαίσιο και με διαφορετικό αντικείμενο και σκοπό. Ως εκ τούτου, η απλή γραμματική μεταφορά της εν λόγω έννοιας από τον έναν κλάδο στον άλλον δημιουργεί προβλήματα (υπό α'). Το κριτήριο για την εκτίμηση της ανεξαρτησίας του δικηγόρου και των προϋποθέσεων για τη νομική εκπροσώπηση των μη προνομιούχων προσφευγόντων που απορρέουν από την εν λόγω μεταφορά, κατά τη γνώμη μου, δεν αποτελεί υπόδειγμα σαφήνειας (υπό β'). Η έλλειψη σαφήνειας έχει ακόμη μεγαλύτερη βαρύτητα λαμβανομένων υπόψη των αυστηρών συνεπειών που μπορεί να επιφέρει για τους μη προνομιούχους προσφεύγοντες (υπό γ') η μη συμμόρφωση με τα εν λόγω (ασαφή) κριτήρια.

α) Το πλαίσιο

52. Το δίκαιο της Ένωσης δεν είναι το μόνο που εξελίσσεται μέσω «νομολογιακών μεταφορών». Μια ιδέα ή μια έννοια που αρχικά έχει ερμηνευθεί εντός ενός συγκεκριμένου νομοθετικού ή νομικού πλαισίου μπορεί να εφαρμοσθεί σε άλλο πλαίσιο. Δεν υπάρχει τίποτε μεμπτό σε σχέση με την εν λόγω μεταφορά, απεναντίας: προάγει την προβλεψιμότητα και τη συνολική συνοχή ενός νομικού συστήματος.

53. Ωστόσο, κάθε τέτοια μεταφορά πρέπει να έχει νόημα στο νέο περιβάλλον. Δεν αρκεί η αυτόματη «γραμματική αντιγραφή», με μεταφορά ολόκληρων τμημάτων κειμένου από τη μια περίπτωση στην άλλη, δίχως να εξετάζεται επαρκώς το νέο πλαίσιο ή σκοπός. Μια τέτοια πρακτική πιθανότατα θα δημιουργούσε περισσότερα προβλήματα παρά λύσεις.

54. Στο πλαίσιο αυτό, πρέπει να ομολογήσω ότι η επίκληση της νομολογίας AM & S Europe και Akzo Nobel ως κύριου στοιχείου για την ερμηνεία του άρθρου 19, τρίτο εδάφιο, του Οργανισμού φαίνεται να είναι προβληματική.

55. Όπως αναφέρθηκε ήδη³¹, η νομολογία AM & S Europe και Akzo Nobel αφορούσε την έκταση της προστασίας του δικηγορικού απορρήτου στο πλαίσιο ερευνών που αφορούσαν το δίκαιο του ανταγωνισμού της Ένωσης. Στο συγκεκριμένο αυτό πλαίσιο, ανέκυψε το ζήτημα της εσωτερικής σε σύγκριση με την εξωτερική παροχή νομικών συμβουλών, το οποίο οδήγησε στο ζήτημα των συμβάσεων έμμισθης εντολής των δικηγόρων και της ανεξαρτησίας τους, προς τον σκοπό της σαφούς διατηρήσεως ορισμένου χώρου απόρρητης επικοινωνίας έναντι της Επιτροπής. Επιτεύχθηκε ισορροπία μεταξύ, αφενός, της ανάγκης προστασίας των δικαιωμάτων των επιχειρήσεων έναντι της Επιτροπής και των ελεγκτικών εξουσιών της και, αφετέρου, της αναγκαιότητας να δύναται η Επιτροπή να προστατεύει και να προάγει τον ανταγωνισμό εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τούτο οδήγησε στην υιοθέτηση συγκεκριμένου ορισμού της «ανεξαρτησίας» του δικηγόρου, προσαρμοσμένου στο συγκεκριμένο νομοθετικό πλαίσιο και σκοπό.

56. Μπορεί, όμως, η ισορροπία που επιτεύχθηκε με τον ως άνω τρόπο εντός του συγκεκριμένου αυτού πλαισίου να μετατραπεί στη συνέχεια σε γενικό κριτήριο για την εκτίμηση της ανεξαρτησίας του δικηγόρου σε διαφορετικό πλαίσιο, στο οποίο ενεργούν διαφορετικοί παράγοντες και διακυβεύονται διαφορετικά συμφέροντα, και, εν τέλει, να αξιοποιηθεί, όχι για τη δημιουργία χώρου απόρρητης επικοινωνίας αλλά στην πραγματικότητα για την αποστέρηση των μη προνομιούχων προσφευγόντων από την πρόσβασή τους στα δικαστήρια της Ένωσης;

31 Σημεία 37 έως 40 των παρουσών προτάσεων.

57. Δεν το νομίζω. Ξεκινώντας από το μάλλον προφανές, επισημαίνω ότι ο όρος «ανεξαρτησία» ούτε καν αναφέρεται στο άρθρο 19, τρίτο εδάφιο, του Οργανισμού. Υπάρχει, ωστόσο, και ένα ακόμη βαθύτερο πρόβλημα, διαρθρωτικού χαρακτήρα: η έννοια της «ανεξαρτησίας» στη νομολογία AM & S Eurore και Akzo Nobel αφορά απλούστατα διαφορετικό αντικείμενο από αυτό του άρθρου 19, τρίτο και τέταρτο εδάφιο, του Οργανισμού. Η εμβέλεια των ζητημάτων που αφορούν τη νομική εκπροσώπηση στο πλαίσιο του τελευταίου είναι ασυγκρίτως μεγαλύτερη από εκείνη του απλού ζητήματος της απλής εργασιακής σχέσεως ενός έμμισθου δικηγόρου. Η ερμηνεία του άρθρου 19, τρίτο και τέταρτο εδάφιο, του Οργανισμού πρέπει λογικά να προκύπτει από τον σκοπό που διαπνέει την ίδια τη νομική εκπροσώπηση, καθώς και από τις ευρύτερες διαστάσεις που χαρακτηρίζουν το επάγγελμα του δικηγόρου. Η συμπεριφορά του δικηγόρου, συμπεριλαμβανομένης της αποφάσεως περί του αν θα εκπροσωπήσει ορισμένο πρόσωπο παρά το γεγονός ότι διατηρεί συγκεκριμένους δεσμούς με το πρόσωπο αυτό, δεν πρέπει να έρχεται σε σύγκρουση με καμία εκ των υποχρεώσεων που ο δικηγόρος υπέχει έναντι του προσώπου που εκπροσωπείται, τα συμφέροντα του οποίου εξυπηρετεί, αλλά και έναντι των δικαστηρίων ενώπιον των οποίων παρίσταται, καθώς και έναντι των συναδέλφων του³².

58. Επιπλέον, το άρθρο 19, τρίτο και τέταρτο εδάφιο, του Οργανισμού δύσκολα μπορεί να ερμηνευθεί μεμονωμένα. Συμπληρώνονται από τους επαγγελματικούς κανόνες που ορίζονται από την εθνική νομοθεσία και από τους ανεξάρτητους επαγγελματικούς φορείς. Μολονότι σε επίπεδο δικαίου της Ένωσης δεν υφίστανται τέτοιοι κανόνες, όπως ορθώς επισήμανε η Δημοκρατία της Πολωνίας, τα δικαστήρια της Ένωσης πρέπει να είναι σε θέση να διασφαλίζουν (όπως οφείλει κάθε δικαστήριο) την τήρηση του αναγκαίου επιπέδου προστασίας στις διαδικασίες ενώπιον τους, αν προκύψει οποιοδήποτε σχετικό ζήτημα.

β) Ο ασαφής χαρακτήρας του κριτηρίου

59. Η έλλειψη σαφήνειας που παρουσιάζει το νυν υφιστάμενο κριτήριο όπως εφαρμόζεται από το Γενικό Δικαστήριο οφείλεται εν μέρει στην εννοιολογική αναντιστοιχία που προέκυψε από την ανωτέρω μεταφορά της νομολογίας από το ένα πλαίσιο στο άλλο. Οι περιορισμένες εμβέλειες διαπιστώσεις που πραγματοποιήθηκαν σε σχέση με τον έμμισθο νομικό σύμβουλο στο πλαίσιο των ερευνών που διενεργούνται σε υποθέσεις ανταγωνισμού δύσκολα μπορούν να «μπολιαστούν» στο άρθρο 19, τρίτο και τέταρτο εδάφιο, του Οργανισμού, το οποίο έχει ευρύτερο πεδίο εφαρμογής και επιδιώκει διαφορετικό σκοπό.

60. Κατ' αρχάς, η υφιστάμενη νομολογία ερμηνεύει τον όρο «δικηγόρος» του άρθρου 19, εδάφιο 3, του Οργανισμού υπό το πρίσμα της έννοιας της ανεξαρτησίας. Αλλά, το τι ακριβώς σημαίνει η εν λόγω έννοια όπως και τα κριτήρια της εκτιμήσεώς της παραμένουν ασαφή. Τούτο ισχύει ιδίως δεδομένου του ότι στο πλαίσιο της έννοιας «ανεξαρτησία» φαίνεται να έχουν υπαχθεί αρκετά ζητήματα, συμπεριλαμβανομένης της ιδιότητας του τρίτου σε σχέση με τον προσφεύγοντα³³. Αντιθέτως, ένα ζήτημα που παραδοσιακά νοείται ότι υπάγεται στην έννοια της ανεξαρτησίας, ήτοι η έλλειψη εξωτερικής πίεσεως, ουσιαστικά απουσιάζει από τη νομολογία.

³² Βλ., επί παραδείγματι, τον καταστατικό χάρτη των θεμελιωδών αρχών του ευρωπαϊκού νομικού επαγγέλματος και του κώδικα δεοντολογίας για τους Ευρωπαϊούς δικηγόρους, που αναφέρεται ανωτέρω στην υποσημείωση 11, σ. 7 (σημείο 6) και σ. 9 (αρχές η' και θ' οι οποίες αφορούν αντιστοίχως τον σεβασμό έναντι των συναδέλφων δικηγόρων καθώς και του κράτους δικαίου και της ορθής απονομής της δικαιοσύνης).

³³ Πρέπει ειδικώς να συγκριθεί η απόφαση της 6ης Σεπτεμβρίου 2012, Prezes Urzędu Komunikacji Elektronicznej κατά Επιτροπής (C-422/11 P και C-423/11 P, EU:C:2012:553, σκέψεις 24 και 25 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία) με τις διατάξεις της 23ης Μαΐου 2011, Prezes Urzędu Komunikacji Elektronicznej κατά Επιτροπής (T-226/10, EU:T:2011:234, σκέψεις 16, 17 και 21), καθώς και της 30ής Μαΐου 2018, PJ κατά EUIPO – Erdmann & Rossi (Erdmann & Rossi) (T-664/16, EU:T:2018:517).

61. Παρατηρείται επίσης έλλειψη σαφήνειας στον καθορισμό καθεμίας εκ των εν λόγω κατηγοριών. Επί παραδείγματι, περιπτώσεις στις οποίες νομικοί εκπρόσωποι κατείχαν διάφορες θέσεις στην επιχείρηση του προσφεύγοντος εκτιμήθηκε ότι αφορούσαν το ζήτημα της αυτοεκπροσωπήσεως, ενώ η περίπτωση των έμμισθων δικηγόρων αποσυνδέθηκε, σε ορισμένο βαθμό ή εντελώς, από το ζήτημα της αυτοεκπροσωπήσεως και εξετάστηκε στο πλαίσιο της ανεξαρτησίας, την οποία εκτιμήθηκε ότι δεν διαθέτει ο δικηγόρος λόγω της επιρροής που ασκεί το επαγγελματικό του περιβάλλον επί της επαγγελματικής του απόψεως.

62. Ακόμη και αν γινόταν δεκτό ότι, από εννοιολογικής απόψεως, όλα τα εν λόγω ζητήματα μπορούν ορθώς να αντιμετωπισθούν βάσει υπαγωγής τους στο πλαίσιο της «ανεξαρτησίας», και πάλι από την εξέταση μεμονωμένων υποθέσεων δύσκολα γίνεται αντιληπτό ποιοι ακριβώς είναι οι νυν ισχύοντες κανόνες. Εξακολουθεί να μην είναι σαφές, επί παραδείγματι, αν στην περίπτωση των νομικών προσώπων μπορεί να προκύψει αποκλεισμός από την ιδιότητα του «δικηγόρου» λόγω οποιασδήποτε συμμετοχής στη διάρθρωση της επιχείρησης του προσφεύγοντος ή μόνον από συμμετοχή στα σώματα που ασκούν έλεγχο (ή άλλου είδους επιρροή) επί του προσφεύγοντος. Περαιτέρω, όσον αφορά τις εργασιακές σχέσεις, δεν είναι σαφές ποιες βασικές αρχές χρησιμεύουν στη διαφοροποίηση της σχέσεως μεταξύ έμμισθου δικηγόρου και του εργοδότη του από τη σχέση μεταξύ δικηγόρου και του (ενδεχομένως μοναδικού ή του κύριου) εντολέα του.

63. Η απουσία σαφών κριτηρίων για την εκτίμηση του αν νομικός εκπρόσωπος συμμορφώνεται με το άρθρο 19, τρίτο εδάφιο, του Οργανισμού οδηγεί στο να μην είναι προβλέψιμο από την πλευρά των προνομιούχων προσφευγόντων (και των νομικών τους εκπροσώπων)³⁴ το πώς θα ερμηνευθεί η εν λόγω διάταξη όταν υφίστανται *κάποιοι* δεσμοί μεταξύ του προσφεύγοντος και του δικηγόρου του.

64. Ομολογουμένως, τα δικαστήρια της Ένωσης αναπόφευκτα εξετάζουν μεγάλο φάσμα πραγματικών καταστάσεων όσον αφορά τους ειδικούς δεσμούς που μπορεί να υπάρχουν μεταξύ νομικού εκπροσώπου και προσφεύγοντος. Συναφώς, το Γενικό Δικαστήριο ορθώς επιμένει ότι το ζήτημα της ανεξαρτησίας των νομικών εκπροσώπων πρέπει να εξετάζεται κατά περίπτωση³⁵.

65. Εντούτοις, δεν μπορεί να υποστηριχθεί ότι, λόγω της πληθώρας των πιθανών πραγματικών καταστάσεων, δεν είναι δυνατή η διαμόρφωση κριτηρίου ώστε να μπορούν οι προσφεύγοντες να προβλέψουν τις δυνητικές συνέπειες της επιλογής συγκεκριμένου νομικού εκπροσώπου.

66. Το γεγονός ότι ο σχετικός έλεγχος και τα κριτήρια εφαρμογής του είναι επί του παρόντος μη προβλέψιμα για τους προσφεύγοντες επιτείνεται από το ότι ούτε το άρθρο 19 του Οργανισμού ούτε άλλες διατάξεις του Οργανισμού, ούτε ο Κανονισμός Διαδικασίας, ορίζουν το πώς πρέπει να νοείται η έννοια του «δικηγόρου». Κατά μείζονα λόγο, οι εν λόγω δικονομικοί κανόνες δεν περιέχουν καμία πρόβλεψη σχετικά με τις προϋποθέσεις της ανεξαρτησίας. Όπως ορθώς επισήμανε η Δημοκρατία της Πολωνίας κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, στις πρακτικές οδηγίες προς τους διαδίκους σχετικά με τις υποθέσεις που άγονται ενώπιον του Δικαστηρίου δεν γίνεται καν λόγος για τέτοιες απαιτήσεις και προϋποθέσεις³⁶.

³⁴ Όπως ήδη επισήμανα (σημείο 29), το εν λόγω πρόβλημα συνδέεται με άλλους λόγους και των δύο αιτήσεων αναίρεσεως, συγκεκριμένα με τον δεύτερο λόγο της αιτήσεως αναίρεσεως του Πανεπιστημίου του Wrocław και με τον δεύτερο και τρίτο λόγο της αιτήσεως αναίρεσεως της Δημοκρατίας της Πολωνίας.

³⁵ Βλ., επί παραδείγματι, διάταξη της 20ής Νοεμβρίου 2017, BikeWorld κατά Επιτροπής (T-702/15, EU:T:2017:834, σκέψη 35).

³⁶ Πρακτικές οδηγίες προς τους διαδίκους σχετικά με τις υποθέσεις που άγονται ενώπιον του Δικαστηρίου (ΕΕ 2014, L 31, σ. 1). Βλ., ειδικώς, στο τμήμα I, με τίτλο «Γενικές Διατάξεις», το σημείο 2 που φέρει τον τίτλο «Η εκπροσώπηση των διαδίκων ενώπιον του Δικαστηρίου». Αναπαράγοντας κατ' ουσίαν το κείμενο του άρθρου 19, τέταρτο εδάφιο, του Οργανισμού, το σημείο 2 των εν λόγω οδηγιών διαλαμβάνει μόνον ότι οι μη προνομιούχοι προσφεύγοντες πρέπει να εκπροσωπούνται από δικηγόρο που έχει δικαίωμα παραστάσεως ενώπιον δικαστηρίου κράτους μέλους καθώς και ότι «[η] απόδειξη της ιδιότητας αυτής πρέπει να προσκομίζεται, οσάκις ζητείται, σε κάθε στάδιο της διαδικασίας».

67. Αν, σε αυτό το στάδιο, το μόνο συμπέρασμα είναι ότι ο δικηγόρος ο οποίος επιθυμεί να εκπροσωπήσει εντολέα του ενώπιον των δικαστηρίων της Ένωσης είναι υποχρεωμένος να μελετήσει πρώτα πληθώρα μη δημοσιευμένων διατάξεων επί δικονομικών ζητημάτων οι οποίες είναι διαθέσιμες σε μικρό μόνον αριθμό γλωσσικών εκδόσεων, προκειμένου να διαπιστώσει ποια μπορεί να είναι η τρέχουσα έννοια του όρου «ανεξαρτησία», τότε δεν μπορώ παρά να συμφωνήσω με τη Δημοκρατία της Πολωνίας ότι όντως τίθεται ζήτημα προβλεψιμότητας.

γ) Οι συνέπειες της μη συμμορφώσεως

68. Τέλος, ακόμη πιο χαρακτηριστική ίσως, τουλάχιστον κατά την άποψή μου, είναι η συνέπεια που το Γενικό Δικαστήριο αποδίδει στη μη συμμόρφωση με τις απαιτήσεις της ανεξάρτητης νομικής εκπροσώπησης κατά το άρθρο 19, τρίτο εδάφιο, του Οργανισμού. Το Γενικό Δικαστήριο κρίνει, όπως έπραξε και στην υπό κρίση υπόθεση, ότι το πρόβλημα που διαπιστώνεται σε σχέση με τη νομική εκπροσώπηση του προσφεύγοντος συνιστά μη θεραπεύσιμο ουσιαστικό ελάττωμα της προσφυγής, το οποίο δεν μπορεί παρά να προκαλέσει την απόρριψη της προσφυγής ως προδήλως απαράδεκτης.

69. Το άρθρο 51, παράγραφος 2, του Κανονισμού Διαδικασίας ορίζει ότι «[ο] δικηγόρος ο οποίος εκπροσωπεί ή επικουρεί διάδικο οφείλει να καταθέσει στη γραμματεία αποδεικτικό νομιμοποίησής του που να βεβαιώνει ότι έχει δικαίωμα παραστάσεως ενώπιον των δικαστηρίων κράτους μέλους ή άλλου συμβαλλομένου στη Συμφωνία ΕΟΧ κράτους».

70. Αν ο προσφεύγων δεν καταθέσει το εν λόγω έγγραφο, το άρθρο 51, παράγραφος 4, του Κανονισμού Διαδικασίας προβλέπει τη δυνατότητα αποκαταστάσεως της εν λόγω παραλείψεως. Πράγματι, η εν λόγω διάταξη ορίζει ότι «ο γραμματέας τάσσει στον διάδικο εύλογη προθεσμία για την [προσκόμιση του εν λόγω εγγράφου]. Εφόσον εντός της προθεσμίας που έχει ταχθεί δεν [προσκομισθεί], το Γενικό Δικαστήριο κρίνει κατά πόσον η μη τήρηση αυτής της προϋποθέσεως συνεπάγεται το απαράδεκτο της προσφυγής ή του υπομνήματος.»

71. Φαίνεται ότι το Γενικό Δικαστήριο αντιλαμβάνεται το άρθρο 51, παράγραφος 4, του Κανονισμού Διαδικασίας υπό την έννοια ότι προβλέπει θεραπεία μόνο όσον αφορά την απαίτηση που προβλέπεται στο άρθρο 19, τέταρτο εδάφιο, του Οργανισμού το οποίο αφορά τη νομιμοποίηση του δικηγόρου να παρίσταται ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων³⁷. Με άλλα λόγια, φαίνεται ότι η εν λόγω διάταξη ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι επιτρέπει στον προσφεύγοντα να αποδείξει ότι ο δικηγόρος του όντως αποτελεί μέλος εθνικού δικηγορικού συλλόγου στις περιπτώσεις στις οποίες δεν έχει προσκομιστεί το οικείο αποδεικτικό έγγραφο. Δεν προκύπτει ότι η εν λόγω διάταξη γίνεται αντιληπτή ως παρέχουσα στον προσφεύγοντα το δικαίωμα να ενημερωθεί ότι υπάρχει ζήτημα με τη νομική του εκπροσώπηση ή να αλλάξει τον νομικό του εκπρόσωπο, σε περίπτωση που το Γενικό Δικαστήριο καταλήξει στο συμπέρασμα ότι ο νομικός εκπρόσωπος δεν μπορεί να θεωρηθεί «δικηγόρος» βάσει του άρθρου 19, τρίτο εδάφιο, του Οργανισμού.

72. Οφείλω να ομολογήσω ότι η ανωτέρω ερμηνεία μου προκαλεί κάποια σύγχυση. Προς το παρόν δεν θα ασχοληθώ με το ζήτημα αν πρόβλημα που αφορά τη νομική εκπροσώπηση ενός διαδίκου μπορεί να θεωρηθεί *ουσιαστικό, μη θεραπεύσιμο* ελάττωμα της προσφυγής³⁸ το οποίο θα προκαλούσε αυτοδικαίως την επιβολή κυρώσεως θίγουσας στην πραγματικότητα τον ίδιο τον προσφεύγοντα (και όχι, σε δεύτερο χρόνο, τον δικηγόρο ο οποίος ενδεχομένως παρέβη τους κανόνες δεοντολογίας). Πάντως, πρέπει κατ' αρχάς να γίνει αναφορά στο ζήτημα μιας τέτοιας «φιλικής προς τον προσφεύγοντα» ερμηνείας του Κανονισμού Διαδικασίας.

³⁷ Βλ., επί παραδείγματι, διατάξεις του Γενικού Δικαστηρίου της 14ης Οκτωβρίου 2010, Varga και Haliu κατά Συμβουλίου (T-296/10, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2010:435) και της 13ης Νοεμβρίου 2012, Hârsulescu κατά Ρουμανίας (T-400/12, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2012:595).

³⁸ Στο ζήτημα αυτό επανέρχομαι στα σημεία 149 έως 153 των παρούσων προτάσεων.

73. Οι Κώδικες (δικαστικής) διαδικασίας συνήθως περιέχουν κατάλογο σοβαρών, *ουσιαστικών* ελαττωμάτων μιας προσφυγής (όπως το να είναι η προσφυγή εντελώς ακατανόητη· η μη παράθεση του αντικειμένου της προσφυγής· η απουσία αιτημάτων· η μη προσκόμιση στοιχειωδών αποδεικτικών στοιχείων για τη στήριξη του αιτήματος· κ.λπ.), τα οποία *δεν μπορούν να θεραπευθούν* και τα οποία πράγματι καθιστούν την προσφυγή *απαράδεκτη*. Αντιθέτως, οποιοδήποτε άλλο ζήτημα ενδεχομένως προκύψει σε σχέση με μια προσφυγή, το οποίο δεν παρουσιάζει την απαιτούμενη βαρύτητα για να περιληφθεί στον εν λόγω κατάλογο, συνήθως αυτά που αφορούν διαδικαστικά ζητήματα (το να μην παρουσιάζεται το κυρίως κείμενο της προσφυγής ή τα παραρτήματά της με συγκεκριμένη μορφή ή μορφότυπο· το να μην προσκομίζονται αποδεικτικά της καταβολής των δικαστικών εξόδων· ζητήματα που άπτονται της νομικής εκπροσώπησης· κ.λπ.) θεωρείται ζήτημα *διαδικαστικό* και *θεραπεύσιμο* κατόπιν ειδοποιήσεως του διαδίκου από το οικείο δικαστήριο.

74. Αν η πρόσβαση σε δικαστήριο αποτελεί όντως δικαίωμα και όχι απλώς ένα κενό περιεχομένου σύνθημα, τότε ο ερμηνευτικός κανόνας για την πλοήγηση μεταξύ των δύο αυτών κατηγοριών πλημμελειών θα είναι κατά πάσα πιθανότητα ο ακόλουθος: αν δεν πρόκειται για ουσιαστικό ελάττωμα το οποίο περιλαμβάνεται στον κατάλογο των «μη θεραπεύσιμων αμαρτημάτων», τότε θα πρέπει να θεραπεύεται. Αν δεν υπάρχει τέτοιος κατάλογος, τότε το τι αποτελεί μη θεραπεύσιμο ουσιαστικό ελάττωμα θα πρέπει να ερμηνεύεται στενά, υπό την έννοια ότι αφορά μόνο σοβαρά προβλήματα τα οποία πράγματι καθιστούν αδύνατη την ορθή κατανόηση ή τη δέουσα εξέταση της προσφυγής.

75. Η ερμηνεία την οποία υιοθέτησε το Γενικό Δικαστήριο φαίνεται να ξεκινά από την αντίθετη διαπίστωση: μόνο τα στοιχεία που αναφέρονται ρητώς στο άρθρο 51, παράγραφος 4, του Κανονισμού Διαδικασίας και τα οποία ερμηνεύονται στενά είναι θεραπεύσιμα, ενώ οποιοδήποτε άλλο στοιχείο σχετικό με την εκπροσώπηση προφανώς δεν είναι. Ακόμη πιο περιεργό είναι το ότι το άρθρο 51, παράγραφος 4, του Κανονισμού Διαδικασίας συνδέεται με τις απαιτήσεις του άρθρου 19, τέταρτο εδάφιο, του Οργανισμού, οι οποίες προβλέπονται ρητώς στον Οργανισμό. Τούτο σημαίνει ότι η μη συμμόρφωση με σχετικώς σαφώς αναφερόμενες απαιτήσεις είναι θεραπεύσιμη. Αντιθέτως, η μη συμμόρφωση με απαίτηση που δεν προβλέπεται ρητώς στους δικονομικούς κανόνες, ήτοι την προϋπόθεση να είναι «ανεξάρτητος» ο δικηγόρος σύμφωνα με το άρθρο 19, τρίτο εδάφιο, του Οργανισμού, προκαλεί την απόρριψη της προσφυγής ως απαράδεκτης, δεδομένου ότι το Γενικό Δικαστήριο επιμένει ότι η έλλειψη ανεξαρτησίας εκ μέρους του νομικού εκπροσώπου συνιστά λόγο απαραδέκτου της δίκης³⁹.

76. Το ως άνω ερμηνευτικό αποτέλεσμα κινείται κάπου μεταξύ μυθιστορήματος του Φραντς Κάφκα και μιας παράδοξης παραφράσεως της προσευχής προς τον Πνιγμένο Θεό στη σειρά Παιχνίδι του Στέμματος («Game of Thrones»). Οι (διαδικαστικές) προϋποθέσεις οι οποίες αναφέρονται ρητώς (και ως εκ τούτου, με τις οποίες είναι αναμενόμενο ότι θα συμμορφωθεί ένας ευλόγως επιμελής δικηγόρος) είναι θεραπεύσιμες, ενώ οι (επίσης διαδικαστικές) προϋποθέσεις οι οποίες δεν αναφέρονται ρητώς (και επομένως πιο δύσκολα αναμένει κανείς ότι θα συμμορφωθούν με αυτές ακόμη και οι ευλόγως επιμελείς δικηγόροι), δεν είναι θεραπεύσιμες. Όντως, ό,τι δεν είναι φανερό δεν μπορεί ποτέ να θεραπευθεί.

³⁹ Βλ., επί παραδείγματι, διάταξη της 20ής Νοεμβρίου 2017, BikeWorld κατά Επιτροπής (T-702/15, EU:T:2017:834, σκέψη 30). Εντούτοις, στην πράξη φαίνεται να επιτρέπονται κάποιες εξαιρέσεις, όπως αποδεικνύεται από τη διάταξη της 5ης Σεπτεμβρίου 2013, ClientEarth κατά Συμβουλίου (C-573/11 P, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2013:564, σκέψεις 21 και 22). Το Γενικό Δικαστήριο είχε προηγουμένως απορρίψει την προσφυγή που ασκήθηκε στο πλαίσιο της εν λόγω υποθέσεως ως απαράδεκτη διότι ο νόμιμος εκπρόσωπος της προσφεύγουσας ήταν ένας εκ των επτά «εμπιστευματοδόχων» της. Κατ' αναίρεση, το Δικαστήριο επικύρωσε το ανωτέρω συμπέρασμα, επισημαίνοντας παράλληλα ότι το Γενικό Δικαστήριο δεν έλαβε υπόψη του το γεγονός ότι ο νομικός εκπρόσωπος είχε γνωστοποιήσει στο Γενικό Δικαστήριο μεταβολή στη νομική εκπροσώπηση. Εντούτοις, η εν λόγω παράλειψη δεν επηρέασε το κύριο συμπέρασμα του Δικαστηρίου «μολοντί η εν λόγω μεταβολή προφανώς θεωρήθηκε σωπηρώς, στις διατάξεις της 9ης Νοεμβρίου T-120/10 ClientEarth κ.λπ. κατά Επιτροπής και T-449/10 ClientEarth κ.λπ. κατά Επιτροπής, ότι θεραπεύει ελάττωμα με την έννοια του άρθρου 44 του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου», το οποίο άρθρο 44 ήταν προκάτοχος του νυν ισχύοντος άρθρου 51 του Κανονισμού Διαδικασίας.

77. Για να συμπληρωθεί η εικόνα, σημειώνω ότι στις τελευταίες υποθέσεις δεν υπήρξε γνωστοποίηση ή προειδοποίηση των προσφευγόντων πριν από την απόρριψη της προσφυγής τους ως απαράδεκτης. Επομένως, ο προσφεύγων δεν έχει καμία ευκαιρία να θεραπεύσει την κατάσταση. Στην πράξη, ο προσφεύγων –ο δικηγόρος του οποίου, βάσει των εθνικών κανόνων που αφορούν την προσήκουσα εκπροσώπηση δεδομένου του άρθρου 19, τέταρτο εδάφιο, του Οργανισμού, δεν είχε λόγο να θεωρεί ότι δεν νομιμοποιείτο να εκπροσωπήσει τον εντολέα του– απλώς λαμβάνει, μήνες ή ακόμη και χρόνια μετά την εκπονή όλων των προθεσμιών, διάταξη που απορρίπτει την προσφυγή του ως προδήλως απαράδεκτη, πράγμα το οποίο κατ' ανάγκη αποκλείει διά παντός την εξέταση των αιτημάτων του προσφεύγοντος επί της ουσίας.

78. Δεδομένου του αποτελέσματος αυτού, συμφωνώ απολύτως με τους δύο παρεμβαίνοντες οι οποίοι διατείνονται ότι η κατάσταση που προκύπτει έρχεται σε αντίθεση με το άρθρο 47, πρώτο εδάφιο, του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης) και το δικαίωμα προσβάσεως σε δικαστήριο που κατοχυρώνεται σε αυτόν. Κατά συνέπεια φρονώ ότι η προσέγγιση και η ερμηνεία του άρθρου 19, τρίτο εδάφιο, του Οργανισμού πρέπει να αναθεωρηθεί σε σημαντικό βαθμό.

B. Οι επιλογές και οι μεταβλητές

79. Πριν προτείνω το πώς, κατά την άποψή μου, πρέπει να ερμηνευθούν (εκ νέου) το τρίτο και το τέταρτο εδάφιο του άρθρου 19 του Οργανισμού, είναι σκόπιμο να διευκρινιστούν δύο περαιτέρω προκαταρκτικά ζητήματα. Πρώτον, από πού πρέπει να προέρχονται οι απαιτήσεις ως προς την ιδιότητα του δικηγόρου που εκπροσωπεί μη προνομιούχο προσφεύγοντα ενώπιον των δικαστηρίων της Ένωσης: από το εθνικό δίκαιο, από το δίκαιο της Ένωσης ή από αμφότερα τα νομικά αυτά συστήματα; (υπό 1). Εν συνεχεία, προκειμένου να επιτευχθεί δίκαιη ισορροπία μεταξύ των συμφερόντων που εμπλέκονται κατά την ερμηνεία των εν λόγω διατάξεων, είναι αναγκαίο να υπομνησθεί η λογική που διέπει τους κανόνες και τις προϋποθέσεις της νομικής εκπροσώπησης (υπό 2).

1. Οι επιλογές

80. Τα δικαστήρια της Ένωσης, όταν αντιμετωπίζουν το ζήτημα αν ορισμένος νομικός εκπρόσωπος πληροί τις προδιαγραφές που τίθενται στο άρθρο 19 του Οργανισμού, πρέπει να εξετάζουν δύο κατηγορίες ζητημάτων.

81. Πρώτον, πρέπει να επαληθεύουν την κατά κάποιον τρόπο *τυπική* και *γενική* απαίτηση που προβλέπεται στο τέταρτο εδάφιο της εν λόγω διατάξεως, ήτοι το δικαίωμα παραστάσεως ενώπιον δικαστηρίου κράτους μέλους (ή κράτους συμβαλλόμενου στη συμφωνία για τον ΕΟΧ). Νομιμοποιείται ο εν λόγω νομικός εκπρόσωπος να εκπροσωπεί εντολές σε υποθέσεις αυτού του είδους βάσει του εθνικού δικαίου;

82. Δεύτερον, είναι αναγκαίο να διαπιστώνεται ότι ο εκπρόσωπος, ο οποίος γενικώς νομιμοποιείται να εκπροσωπεί εντολές βάσει του εθνικού δικαίου, νομιμοποιείται επιπλέον να εκπροσωπήσει τον *συγκεκριμένο* εντολέα στη *συγκεκριμένη* υπόθεση. Πρόκειται για διαφορετικό είδος εξετάσεως, η οποία επικεντρώνεται στις περιστάσεις της μεμονωμένης υποθέσεως. Ανακύπτουν προβληματικά ζητήματα στο πλαίσιο της συγκεκριμένης υποθέσεως όχι μόνο λόγω της ταυτότητας του εκπροσώπου και του εντολέα και της μεταξύ τους σχέσεως, αλλά και των σχέσεών τους με άλλους διαδίκους ή λόγω του αντικειμένου της διαφοράς;

83. Από ποιες έννομες τάξεις πρέπει να αντληθούν οι εφαρμοστέοι κανόνες για τα δύο αυτά είδη εξέτασεως; Υπάρχουν, θεωρητικώς τουλάχιστον, τρεις πιθανές επιλογές.

84. Πρώτον, μπορεί να υποστηριχθεί ότι οι κανόνες τόσο για τις γενικές όσο και για τις κατά περίπτωση πτυχές της ικανότητας του δικηγόρου να εκπροσωπήσει έναν εντολέα πρέπει να αντληθούν από τους κανόνες του συγκεκριμένου κράτους μέλους. Στην περίπτωση αυτή, το τρίτο και το τέταρτο εδάφιο του άρθρου 19 του Οργανισμού πρέπει να ερμηνευθούν από κοινού, η δε αναφορά του τέταρτου εδαφίου στο εθνικό δίκαιο να θεωρηθεί ότι αποσαφηνίζει την έννοια του «δικηγόρου» που απαντά στο τρίτο εδάφιο.

85. Δεύτερον, μπορεί να υποστηριχθεί ότι αμφότερες οι δέσμες κανόνων βασίζονται σε αυτοτελείς έννοιες του δικαίου της Ένωσης. Ούτως ή άλλως, στις ευθείες προσφυγές, οι κανόνες αυτοί αφορούν τη διαδικασία ενώπιον των δικαστηρίων της Ένωσης και όχι ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων. Στην περίπτωση αυτή, το άρθρο 19, τέταρτο εδάφιο, του Οργανισμού θα ερμηνευόταν ιδιαίτερος στενά, υπό την έννοια ότι αφορά μόνον τις προσήκουσες πιστοποιήσεις και αποδεικτικά στοιχεία που πρέπει να προσκομισθούν για να αποδειχθεί ότι είναι επιτρεπτή η παράσταση συγκεκριμένου νομικού εκπροσώπου ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων. Όλοι, όμως, οι υπόλοιποι εφαρμοστέοι κανόνες, συμπεριλαμβανομένων των επαγγελματικών, θα προέρχονταν μόνον αυτοτελώς από το δίκαιο της Ένωσης.

86. Τρίτον, το τρίτο και το τέταρτο εδάφιο του άρθρου 19 του Οργανισμού θα μπορούσαν να ερμηνευθούν βάσει τόσο των εθνικών κανόνων όσο και των κανόνων της Ένωσης. Το τέταρτο εδάφιο του άρθρου 19 θα εθεωρείτο ότι παραπέμπει στο εθνικό δίκαιο. Στην περίπτωση αυτή το τρίτο εδάφιο θα αποτελούσε μian αυτοτελή αλλά μάλλον στοιχειώδη διασφάλιση από την πλευρά της Ένωσης όσον αφορά την εκτίμηση του αν η νομική εκπροσώπηση είναι προσήκουσα στη συγκεκριμένη υπόθεση.

α) Το άρθρο 19, τέταρτο εδάφιο, του Οργανισμού

87. Η *δεύτερη* από τις προπαρατεθείσες επιλογές δεν μπορεί να προκριθεί, εκτός αν πρέπει να θεωρηθεί ότι το άρθρο 19, τέταρτο εδάφιο, του Οργανισμού, το οποίο περιέχει απερίφραστη αναφορά στο δικαίωμα παραστάσεως ενώπιον δικαστηρίου κράτους μέλους στερείται παντελώς νοήματος. Το άρθρο 19, τέταρτο εδάφιο, παραπέμπει σαφέστατα στο εθνικό δίκαιο, πράγμα που δεν αμφισβητείται εν προκειμένω. Επομένως, η *γενική* ικανότητα νομικού εκπροσώπου να εκπροσωπή διάδικο ενώπιον των δικαστηρίων πρέπει να εκτιμάται σε σχέση με τους κανόνες που είναι εφαρμοστέοι στο οικείο κράτος μέλος.

88. Η ανωτέρω διαπίστωση εγείρει άμεσα το ζήτημα των εφαρμοστέων επαγγελματικών κανόνων.

89. Φρονώ ότι γενικώς οι αντίστοιχοι εθνικοί και επαγγελματικοί κανόνες εφαρμόζονται ακόμη και στις δίκες ενώπιον των δικαστηρίων της Ένωσης. Οι δικηγόροι που είναι μέλη δικηγορικού συλλόγου σε κράτος μέλος δεν απαλλάσσονται από την εφαρμογή των οικείων εθνικών κανόνων εκ του γεγονότος και μόνον ότι παρίστανται ενώπιον των δικαστηρίων της Ένωσης. Πάντως, η (μη) συμμόρφωση με τους εν λόγω κανόνες αποτελεί ζήτημα που εξετάζεται σε τελικό βαθμό και σε δεύτερο χρόνο από τους αρμόδιους εθνικούς (επαγγελματικούς) φορείς, εφόσον ανακύψει κάποιο σχετικό ζήτημα.

90. Εφόσον αποκλείστηκε η δεύτερη επιλογή, πώς πρέπει να αντιμετωπισθεί η πρώτη και η τρίτη επιλογή; Η απάντηση στο εν λόγω ερώτημα απαιτεί να πραγματοποιηθεί εξέταση του γράμματος και του πνεύματος του άρθρου 19, τρίτο εδάφιο, του Οργανισμού, το οποίο συνιστά πιο περίπλοκο ζήτημα.

β) Το άρθρο 19, τρίτο εδάφιο, του Οργανισμού

91. Στο πλαίσιο της πρώτης επιλογής, η αναφορά στο εθνικό δίκαιο που γίνεται στο άρθρο 19, τέταρτο εδάφιο, του Οργανισμού ενεργοποιεί και την εφαρμογή των αντίστοιχων εθνικών επαγγελματικών κανόνων, τους οποίους δεν μπορεί να υποκαταστήσει το δίκαιο της Ένωσης, ή, τουλάχιστον, χωρίς τους οποίους δεν μπορούν να ερμηνευθούν τυχόν περιορισμοί που επιβάλλονται από το δίκαιο της Ένωσης. Επομένως, η απόφαση σχετικά με το ποιος πρέπει να νομιμοποιείται να εκπροσωπεί τους μη προνομιούχους προσφεύγοντες ενώπιον των δικαστηρίων της Ένωσης αποτελεί ζήτημα που κρίνεται σύμφωνα με τους εθνικούς κανόνες.

92. Η πλήρης αποδοχή της ως άνω διαπιστώσεως λογικά θα σήμαινε ότι τόσο το τρίτο όσο και το τέταρτο εδάφιο του άρθρου 19 του Οργανισμού θα έπρεπε να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι αναφέρονται αποκλειστικώς στους εθνικούς κανόνες και πρακτικές. Συμφωνώ ότι, εκ πρώτης όψεως, η λύση αυτή είναι καθαρή και απλή. Ωστόσο, αν εξετασθεί πιο προσεκτικά, εγείρει μια σειρά προβλημάτων διαρθρωτικού χαρακτήρα.

93. Πρώτον, η υποχρέωση εκπροσώπησης ρυθμίζεται με διαφορετικό τρόπο στα διάφορα κράτη μέλη. Επιπλέον, ακόμη και εντός του ίδιου κράτους μέλους, οι κανόνες μπορεί να διαφέρουν αναλόγως του βαθμού δικαιοδοσίας. Η εθνική νομοθεσία ή νομολογία μπορεί να προβλέπει περαιτέρω εξαιρέσεις. Το άρθρο 19, τέταρτο εδάφιο, του Οργανισμού, αναφέρεται απλώς σε «[δικαστήριο] κράτους μέλους», χωρίς να προσδιορίζει τον κρίσιμο «βαθμό δικαιοδοσίας»: Πρόκειται για το εθνικό ανώτατο δικαστήριο; Ή για οποιοδήποτε δικαστήριο, συμπεριλαμβανομένων των δικαστηρίων του πρώτου βαθμού δικαιοδοσίας, ενώπιον των οποίων οι διάδικοι ίσως να μην χρειάζεται καν να εκπροσωπούνται από δικηγόρο⁴⁰;

94. Αυτή η έλλειψη ακρίβειας σχετικά με την έννοια της φράσης «[δικαστήριο] κράτους μέλους» δεν αποτελεί πρόβλημα στην περίπτωση των προδικαστικών παραπομπών, στις οποίες, σύμφωνα με το άρθρο 97, παράγραφος 3, του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου, ο βαθμός του δικαστηρίου και οι εφαρμοστέοι κανόνες καθορίζονται από το εκάστοτε αιτούν δικαστήριο. Ομοίως, και πάλι σε αντίθεση με τη διαδικασία της προδικαστικής παραπομπής, σε περίπτωση εκδικάσεως ευθείας προσφυγής μη προνομιούχου προσφεύγοντος, τα δικαστήρια της Ένωσης δεν έχουν καμία δυνατότητα να επαληθεύσουν με συγκεκριμένο εθνικό δικαστήριο αν πληρούνται οι εφαρμοστέοι επί συγκεκριμένου δικηγόρου επαγγελματικοί κανόνες. Ακόμη, δεν υφίσταται διαδικασία συνεργασίας η οποία θα επέτρεπε στα δικαστήρια της Ένωσης να συμβουλευθούν τον οικείο εθνικό δικηγορικό σύλλογο.

95. Δεύτερον μια σαφής και ανεπιφύλακτη παραπομπή στους εθνικούς κανόνες όσον αφορά τις ευθείες προσφυγές θα σήμαινε επίσης ότι οι εθνικοί κανόνες θα είχαν εφαρμογή στον βαθμό που η εκπροσώπηση αφορά διάφορους οργανισμούς και νομικά πρόσωπα των κρατών μελών που θεωρούνται μη προνομιούχοι διάδικοι. Ωστόσο, το αποτέλεσμα αυτό θα ερχόταν σε σύγκρουση με τη συνολική λογική που διέπει το άρθρο 19 του Οργανισμού και ειδικότερα με το πρώτο εδάφιο του εν λόγω άρθρου. Είναι αρκετά σαφές ότι σκοπός της εν λόγω διατάξεως ήταν να γίνει διάκριση μεταξύ προνομιούχων προσφευγόντων (τα κράτη μέλη και τα θεσμικά όργανα της Ένωσης) οι οποίοι μπορούν να διορίσουν εκπρόσωπο της επιλογής τους, και όλων των λοιπών μη προνομιούχων προσφευγόντων, οι οποίοι δεν έχουν αυτή τη δυνατότητα και πρέπει να εκπροσωπούνται από τρίτο πρόσωπο. Εφόσον βάσει του άρθρου 19, τέταρτο εδάφιο, του Οργανισμού γίνεται ανεπιφύλακτη

⁴⁰ Επιπλέον, αν το άρθρο 19, τέταρτο εδάφιο, του Οργανισμού λαμβανόταν υπόψη κατά γράμμα ως σαφής και απεριφραστή παραπομπή στους εθνικούς κανόνες και πρακτική (χωρίς να γίνεται αναφορά στην έννοια της «εκπροσώπησης» από τρίτο η οποία διατυπώνεται σαφέστερα στο άρθρο 19, τρίτο εδάφιο) θα αρκούσε, επί παραδείγματι, το γεγονός ότι δικηγόρος δύναται να εκπροσωπεί τον εαυτό του σε κράτος μέλος για να επιτρέπεται η αυτοεκπροσώπηση ενώπιον των δικαστηρίων της Ένωσης;

παραπομπή στους κανόνες περί εκπροσωπήσεως των κρατών μελών, θα ήταν τότε αποδεκτό άλλοι μη προνομιούχοι προσφεύγοντες, οι οποίοι αποτελούν νομικά πρόσωπα και που βάσει των εθνικών κανόνων μπορούν να εκπροσωπούν τους εαυτούς τους, να πράξουν τούτο σε ευθείες προσφυγές ενώπιον των δικαστηρίων της Ένωσης;

96. Η απάντηση είναι σαφώς αρνητική, εφόσον αυτό κατ' αποτέλεσμα θα καταργούσε τη διάκριση που ο νομοθέτης της Ένωσης θέλησε να εισαγάγει μεταξύ προνομιούχων και μη προνομιούχων προσφευγόντων. Από την άποψη αυτή, εξακολουθεί να ασκεί επιρροή το εάν ή όχι, στην περίπτωση ενός μη προνομιούχου προσφεύγοντα, ο επιλεγείς νομικός εκπρόσωπος είναι τρίτος σε σχέση με τον προσφεύγοντα. Η διάκριση αυτή δεν απορρέει από τη νομολογία των αποφάσεων AM & S Europe και Akzo Nobel⁴¹ αλλά μάλλον από τη διαφορά μεταξύ του πρώτου και του τρίτου εδαφίου του άρθρου 19 του Οργανισμού.

97. Τρίτον, η εφαρμογή διαφορετικών προτύπων όσον αφορά προσφεύγοντες που ασκούν τις ίδιες ή παρεμφερείς προσφυγές αναλόγως της εθνικής «προελεύσεως» των δικηγόρων τους θα έθετε τους εν λόγω προσφεύγοντες υπό διαφορετικές συνθήκες και υπό διαφορετική μεταχείριση. Συνεπώς, η διαχείριση ενός συστήματος 28 διαφορετικών καθεστώτων (ή, στην πραγματικότητα, περισσότερων, δεδομένης της υπάρξεως περισσότερων δικηγορικών συλλόγων και κανόνων σε αρκετά κράτη μέλη) δεν θα αποτελούσε απλώς πρόκληση για τα δικαστήρια της Ένωσης αλλά κυρίως θα δημιουργούσε προβλήματα ως προς την ισότητα των προσφευγόντων.

98. Τέταρτον, μια σαφής και ανεπιφύλακτη παραπομπή αποκλειστικά σε εθνικούς κανόνες και εθνική πρακτική θα σήμαινε ότι τα δικαστήρια της Ένωσης θα έπρεπε όχι απλώς να γνωρίζουν και να ελέγχουν τους κανόνες όλων των εθνικών συστημάτων αλλά επιπλέον και ότι θα δεσμεύονταν από το περιεχόμενό τους. Θα στερούσε αυτό τα δικαστήρια της Ένωσης από την πραγματοποίηση οποιουδήποτε, έστω και επικουρικού, ελέγχου του περιεχομένου των κανόνων αυτών και του τρόπου εφαρμογής τους, ακόμη και στο πλαίσιο των ευθειών προσφυγών ενώπιον των δικαστηρίων της Ένωσης, όπου η υπόθεση δεν συζητείται στην πραγματικότητα ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων; Τι θα συνέβαινε αν οι εφαρμοστέοι εθνικοί κανόνες προέβλεπαν υπερβολικά πολλές απαιτήσεις (επί παραδείγματι, καθιστώντας αδύνατον για οποιονδήποτε λόγο σε δικηγόρο, ο οποίος βάσει οποιασδήποτε εύλογης ερμηνείας των επαγγελματικών κανόνων θα είχε κανονικά δικαίωμα παραστάσεως, να εκπροσωπήσει διάδικο σε συγκεκριμένο κράτος μέλος) ή υπερβολικά λίγες απαιτήσεις;

99. Πέμπτον, και τελευταίο, τούτο με οδηγεί στο ζήτημα (του μη πρόσφορου) της αναλογίας με τους κανόνες που εφαρμόζονται στην εκπροσώπηση στο πλαίσιο της διαδικασίας της προδικαστικής παραπομπής. Είναι αλήθεια ότι το άρθρο 19 του Οργανισμού εφαρμόζεται σε όλες τις δίκες ενώπιον του Δικαστηρίου. Είναι επίσης αλήθεια ότι το άρθρο 97, παράγραφος 3, του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου προβλέπει σύστημα το οποίο στηρίζεται σαφώς σε μια ανεπιφύλακτη παραπομπή στους κανόνες περί εκπροσωπήσεως που εφαρμόζονται στην εθνική δίκη ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου.

100. Ωστόσο, δεδομένων των ανωτέρω σκέψεων, λόγω των σαφών διαρθρωτικών και συστημικών διαφορών που παρατηρούνται μεταξύ της διαδικασίας της προδικαστικής παραπομπής και των ευθειών προσφυγών ενώπιον των δικαστηρίων της Ένωσης, οι ειδικές διατάξεις που ρυθμίζουν τη διαδικασία της προδικαστικής παραπομπής, αν μη τι άλλο, ασκούν επιρροή περισσότερο κατ' αντιδιαστολή παρά κατ' αναλογία. Σε αντίθεση με τη διαδικασία της προδικαστικής παραπομπής, όπου η εξέταση των κανόνων και της πρακτικής σχετικά με την εκπροσώπηση απόκειται στο εθνικό δικαστήριο, στο πλαίσιο ευθείας προσφυγής το αρμόδιο δικαστήριο της Ένωσης πρέπει να δύναται να ασκεί επικουρικό έλεγχο του προσήκοντος της νομικής εκπροσωπήσεως στην επί μέρους υπόθεση που εισήχθη ενώπιόν του με ευθεία προσφυγή, ιδίως όσον αφορά τυχόν συγκρούσεις συμφερόντων.

41 Σημεία 37 έως 40 των παρουσών προτάσεων.

101. Όλες οι ανωτέρω σκέψεις με οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η ορθή ερμηνεία του άρθρου 19, τρίτο και τέταρτο εδάφιο, του Οργανισμού πρέπει να περιέχει έναν συνδυασμό των εν λόγω δύο κανονιστικών επιπέδων: το γενικό δικαίωμα παραστάσεως πρέπει όντως να διαπιστώνεται βάσει των εθνικών διατάξεων και πρακτικών ενώ η απουσία τυχόν ζητημάτων που να θέτουν σε κίνδυνο την ποιότητα της νομικής εκπροσωπήσεως στο πλαίσιο της μεμονωμένης υποθέσεως πρέπει να διαπιστώνεται βάσει της αυτοτελούς έννοιας του δικαίου της Ένωσης περί του τι νοείται ως εκπροσώπηση από δικηγόρο.

102. Πριν εξετάσω το συγκεκριμένο περιεχόμενο του εν λόγω ελέγχου, είναι σκόπιμο να υπενθυμίσω συνοπτικά τους σκοπούς του επικουρικού αυτού «ποιοτικού ελέγχου» της νομικής εκπροσωπήσεως καθώς και τα συμφέροντα που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη.

2. Ο σκοπός της νομικής εκπροσωπήσεως

103. Είναι αληθές ότι, γενικώς, η νομική εκπροσώπηση διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στην ορθή απονομή της δικαιοσύνης. Δίχως την προσήκουσα νομική εκπροσώπηση, ο προσφεύγων ενδεχομένως να μην είναι σε θέση να προβάλει όλα τα αναγκαία επιχειρήματα υπέρ των θέσεών του, ούτε και ο δικαστής να λάβει γνώση των επιχειρημάτων αυτών⁴².

104. Ωστόσο, δεν είναι αυτός ο μοναδικός σκοπός και το μοναδικό συμφέρον που επιδιώκεται με τη νομική εκπροσώπηση ενός εντολέα. Πρωταρχικός σκοπός της νομικής εκπροσωπήσεως αποτελεί η προστασία και η υπεράσπιση των συμφερόντων του εντολέα, εντός, όπως εξυπακούεται, των ορίων του επιτρεπτού από νομικής καθώς και από δεοντολογικής απόψεως. Επομένως, σκοπός της νομικής εκπροσωπήσεως είναι να διασφαλίσει ότι τα συμφέροντα των προσφευγόντων επιδιώκονται στον μέγιστο δυνατό βαθμό, παρέχοντας με τον τρόπο αυτό τη δυνατότητα στους προσφεύγοντες να ασκήσουν το δικαίωμά τους πραγματικής προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου⁴³.

105. Επομένως, κατά την άποψή μου, το κύριο συμφέρον που επιδιώκεται με τη νομική εκπροσώπηση είναι φυσικά *ιδιωτικό*. Με την προστασία των συμφερόντων των ιδιωτών εντολέων εξυπηρετείται και το δημόσιο συμφέρον για ορθή απονομή της δικαιοσύνης.

106. Η αναιρεσιβαλλόμενη διάταξη, ιδίως στη σκέψη 18, φαίνεται να ξεκινά από μια διαφορετική διαπίστωση. Ο ρόλος του δικηγόρου περιγράφεται ως ο ρόλος ενός συνεργάτη του δικαστηρίου, ο οποίος καλείται να παράσχει, *χάριν του προέχοντος συμφέροντος της δικαιοσύνης*, τη νομική προστασία που χρειάζεται ο εντολέας⁴⁴. Προβάλλοντας την εν λόγω άποψη περί της λειτουργίας της νομικής εκπροσωπήσεως, το Γενικό Δικαστήριο επικαλείται τις κοινές παραδόσεις των κρατών μελών. Επομένως, ο δικηγόρος περιγράφεται ως ενεργών κατά κύριο λόγο *χάριν του δημόσιου γενικού συμφέροντος της δικαιοσύνης*, το οποίο υπερτερεί έναντι του ιδιωτικού.

107. Όπως ορθώς προβάλλει η Τσεχική Δημοκρατία, ο τρόπος με τον οποίο το Γενικό Δικαστήριο έχει χαρακτηρίσει τον ρόλο του δικηγόρου βασίζεται στον διαχωρισμό μεταξύ των συμφερόντων του δικηγόρου και των συμφερόντων του εντολέα, ο οποίος δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Επιπλέον, εξ όσων γνωρίζω σχετικά με την πρακτική που ακολουθείται στα κράτη μέλη, αμφιβάλλω ότι η άποψη αυτή απηχεί κοινές παραδόσεις των κρατών μελών.

42 Πρβλ. τον καταστατικό χάρτη των θεμελιωδών αρχών του ευρωπαϊκού νομικού επαγγέλματος και του κώδικα δεοντολογίας για τους Ευρωπαίους δικηγόρους, που αναφέρεται ανωτέρω στην υποσημείωση 11, σ. 7, σημείο 6, στο οποίο ο δικηγόρος περιγράφεται ως, μεταξύ άλλων «απαραίτητος συμμετέχων στη χρηστή απονομή της δικαιοσύνης». Βλ. επίσης, σ. 9, αρχή θ', «Σεβασμός του κράτους δικαίου και της χρηστής απονομής της δικαιοσύνης».

43 Βλ. επίσης άρθρο 47, δεύτερο εδάφιο, δεύτερη περίοδος, του Χάρτη: «Κάθε πρόσωπο έχει τη δυνατότητα να συμβουλευέται δικηγόρο και να του αναθέτει την υπεράσπιση και εκπροσώπησή του».

44 Με επίκληση της αποφάσεως της 18ης Μαΐου 1982, AM & S Europe κατά Επιτροπής (155/79, EU:C:1982:157) και μεταγενέστερης νομολογίας.

108. Μολονότι όλοι επιθυμούμε να αποτελούν οι δικηγόροι ήρωες οι οποίοι με ρομαντισμό και ανιδιοτέλεια επιδιώκουν τα ανώτερα συμφέροντα της δικαιοσύνης και που αν χρειαστεί θα αντισταθούν στις επιθυμίες των εντολέων τους και του κόσμου ολόκληρου, η αλήθεια είναι ότι η νομική εκπροσώπηση αποτελεί κατά κύριο λόγο υπηρεσία. Η παροχή της ρυθμιζόμενης αυτής υπηρεσίας πρέπει όντως να συμμορφώνεται με μια σειρά προϋποθέσεων και προτύπων, ωστόσο η υπηρεσία αυτή δεν παρέχεται κατά κύριο λόγο χάριν των προεχόντων συμφερόντων της δικαιοσύνης αλλά χάριν των συμφερόντων συγκεκριμένου εντολέα.

109. Εν συνεχεία, τα συγκριτικά στοιχεία φαίνεται να επιβεβαιώνουν δύο πράγματα. Πρώτον, διάφορες περιστάσεις φαίνονται να δικαιολογούν παρέμβαση στη σχέση μεταξύ του δικηγόρου και του εντολέα του χάριν της ορθής απονομής της δικαιοσύνης. Ωστόσο, πιο αφηρημένα, δύο περιστάσεις φαίνονται να είναι ιδιαίτερος κρίσιμες στο πλαίσιο αυτό: η απουσία τυχόν ασκήσεως εξωτερικής πίεσης επί του νομικού εκπροσώπου και η απουσία τυχόν εσωτερικών παραγόντων οι οποίοι θα προκαλούσαν σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ του δικηγόρου και του εντολέα⁴⁵. Αν ανακύψει τέτοια σύγκρουση, θα απαγορεύεται στον δικηγόρο να παράσχει τις υπηρεσίες του στη συγκεκριμένη υπόθεση⁴⁶.

110. Δεύτερον, πάντως, η πρακτική που ακολουθείται στα κράτη μέλη αποκαλύπτει ότι, ακόμη και στις περιπτώσεις αυτές, η δικαστική παρέμβαση φαίνεται να είναι στοιχειώδης και δευτερεύουσας σημασίας⁴⁷. Τούτο διότι, πρώτον, κάθε δικηγόρος φέρει ευθύνη να αξιολογεί αν η εκπροσώπηση συγκεκριμένου διαδίκου μπορεί να προκαλέσει αμφιβολίες όσον αφορά την ανεξαρτησία του. Είναι δική του ευθύνη να απόσχει από την παροχή νομικών συμβουλών αν συντρέχει τέτοια περίπτωση. Δεύτερον, το νομικό επάγγελμα είναι σε μεγάλο βαθμό αυτορρυθμιζόμενο και η μη τήρηση των κανόνων του επαγγέλματος αποτελεί ζήτημα το οποίο αποτελεί αντικείμενο των οικείων πειθαρχικών οργάνων.

111. Επομένως, εξ όσων (λίγων φυσικά) γνωρίζω σχετικά με την πρακτική που ακολουθείται στα κράτη μέλη, αν υπάρχει κάποιο κοινό σημείο, αυτό είναι ότι η νομική εκπροσώπηση αποτελεί κυρίως ζήτημα ιδιωτικής επιλογής και (αμφιμερούς) συμβατικής ελευθερίας. Ο εντολέας είναι ελεύθερος να επιλέξει τον δικηγόρο του και ο δικηγόρος είναι ελεύθερος, κατ' αρχήν, να επιλέξει τους πελάτες του⁴⁸. Η σχέση βασίζεται στην εμπιστοσύνη. Η όποια παρέμβαση στην εν λόγω σχέση πρέπει να οφείλεται σε σοβαρούς λόγους από τους οποίους προκύπτει σαφής και επιτακτική ανάγκη «προστασίας του προσφεύγοντος από τον δικηγόρο του». Επιπλέον, αν εντοπιστούν προβληματικά ζητήματα αυτά αντιμετωπίζονται προσηκόντως από τα αντίστοιχα ρυθμιστικά όργανα στο πλαίσιο πειθαρχικών ή άλλων διαδικασιών.

⁴⁵ Η όντως, σύγκρουση μεταξύ περισσότερων εντολέων του ίδιου δικηγόρου. Βλ. το παράδειγμα από την Πολωνία που αναφέρεται από το Πανεπιστήμιο του Wrocław, τη Δημοκρατία της Πολωνίας και το Krajowa Izba Radców Prawnych, ήτοι το άρθρο 7, παράγραφος 2, του Kodeks Etyki Radcy Prawnego (Κώδικα Δεοντολογίας Νομικών Συμβούλων): «Ο νομικός σύμβουλος, κατά την άσκηση των επαγγελματικών του δραστηριοτήτων, πρέπει να μην υπόκειται σε καμία επιρροή προκαλούμενη από τα προσωπικά του συμφέροντα, ή από εξωτερική πίεση, καθώς και από ανάμειξη οποιουδήποτε προσώπου ή από οποιονδήποτε άλλον λόγο. Οδηγίες, προτάσεις ή κατευθύνσεις προερχόμενες από οποιοδήποτε πρόσωπο οι οποίες περιορίζουν την ανεξαρτησία του δεν μπορούν να επηρεάζουν τη δική του άποψη κατά τον χειρισμό μιας υποθέσεως.» Βλ., επίσης, επί παραδείγματι, τον καταστατικό χάρτη των θεμελιωδών αρχών του ευρωπαϊκού νομικού επαγγέλματος και του κώδικα δεοντολογίας για τους Ευρωπαίους δικηγόρους, ο οποίος παρατίθεται στην υποσημείωση 11 των παρουσών προτάσεων, ιδίως άρθρο 2.1. Βλ. επίσης Thomas de Carranza Méndez de Vigo, S., «Principios fundamentales en el ejercicio de la profesión de abogado», σε Vila Ramos, B. (επιμ.), Deontología profesional del abogado, Dickinson, Μαδρίτη, 2013, σ. 35 έως 50, σ. 37 και 38, ή Sánchez Stewart, N., Manual de Deontología para Abogados, La Ley, Μαδρίτη, 2012.

⁴⁶ Το άρθρο 30, παράγραφος 1, του Κώδικα Δεοντολογίας Νομικών Συμβούλων ορίζει ότι: «Νομικός σύμβουλος δεν μπορεί να παράσχει νομική συνδρομή σε εντολέα όταν, στην κρίσιμη υπόθεση ή σε σχετιζόμενη με αυτή υπόθεση, υφίσταται σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ του εντολέα και του νομικού συμβούλου ή κίνδυνος να προκύψει τέτοια σύγκρουση ή όταν οι επαγγελματικές δραστηριότητες αφορούν το πρόσωπο ή την περιουσία του νομικού συμβούλου ή κοντινού σε αυτόν προσώπου, εκτός αν οι εν λόγω δραστηριότητες αφορούν απαιτήσεις, προσφυγές ή συμφέροντα που έχει από κοινού με τον εντολέα του».

⁴⁷ Επί παραδείγματι στη Γαλλία, χωρίς να έχει κινηθεί πειθαρχική διαδικασία για ορισμένο δικηγόρο, μπορεί να ζητηθεί από τον δικαστή να διατάξει τον δικηγόρο (advocate) να παύσει την εκπροσώπηση εντολέα σε συγκεκριμένη υπόθεση (Cour de cassation [Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο, Γαλλία], απόφαση της 27ης Μαρτίου 2001, αριθ. 98-16.508). Στην Ισπανία, ο δικαστής μπορεί να προειδοποιήσει τον δικηγόρο ότι είναι ενδεχομένως ορθό εκ μέρους του να παύσει την εκπροσώπηση του εντολέα του [Tribunal Supremo (Ανώτατο Δικαστήριο, Ισπανία), απόφαση της 18ης Νοεμβρίου 2013, αριθ. 841/2013, RJ 2014/3061].

⁴⁸ Βλ. επίσης τον καταστατικό χάρτη των θεμελιωδών αρχών του ευρωπαϊκού νομικού επαγγέλματος και του κώδικα δεοντολογίας για τους Ευρωπαίους δικηγόρους, ο οποίος αναφέρεται στην υποσημείωση 11 των παρουσών προτάσεων, ιδίως σ. 8.

112. Εν ολίγοις, το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει η παρούσα ενότητα είναι ότι η συλλογιστική και η εξισορρόπηση των συμφερόντων που πρέπει να συνεκτιμώνται για την ερμηνεία των προϋποθέσεων που απορρέουν από το άρθρο 19, τρίτο και τέταρτο εδάφιο, του Οργανισμού διαφέρουν κάπως από τις οικείες παραδοχές του Γενικού Δικαστηρίου. Η επιλογή και εν συνεχεία εκτέλεση της νομικής εκπροσωπήσεως δεν πραγματοποιούνται κυρίως χάριν του ύψιστου συμφέροντος της δικαιοσύνης ούτε προς τέρψιν του εκάστοτε δικαστηρίου ή για την παροχή αρωγής σε αυτό, αλλά προς το συμφέρον του εντολέα και σύμφωνα με τις δικές του επιλογές. Επομένως, εξ ορισμού, η εν λόγω επιλογή, ακόμη και αν πρόκειται για ατυχή επιλογή, πρέπει να γίνεται σεβαστή. Μόνον υπό εξαιρετικές περιστάσεις πρέπει να δύναται το δημόσιο συμφέρον να υπερισχύει του εν λόγω βασικού ιδιωτικού συμφέροντος.

113. Διαφορετικά, ο συνήθως στοιχειώδης δικαστικός έλεγχος των εν λόγω ζητημάτων –ο οποίος συνήθως περιορίζεται σε περιπτώσεις στις οποίες πρόδηλα ελαττώματα ως προς τη νομική εκπροσώπηση είναι ιδιαιτέρως εμφανή και θεωρούνται τόσο σοβαρά ώστε να υπονομεύουν το κύρος της όλης ένδικης διαδικασίας– θα αντικαθίστατο από έναν δικαστικό πατερναλισμό που δύσκολα θα μπορούσε να προβλεφθεί ή να αιτιολογηθεί. Αυτό θα οδηγούσε σε μια αυξανόμενη ολοένα παρέμβαση ως προς ζήτημα που αρχικώς θα έπρεπε να αποτελεί ιδιωτική επιλογή, εις βάρος άλλων άλλα εξίσου σημαντικών συμφερόντων και αξιών που αποτελούν και εκείνα μέρος της συνολικής εξισώσεως, όπως η ελευθερία να επιλέγει κανείς τον δικηγόρο του, η μη διακοπή της νομικής εκπροσωπήσεως ή τα έξοδα που οπωσδήποτε θα επιφέρει η αλλαγή του δικηγόρου, καθώς ο νέος δικηγόρος θα χρειαστεί επιπλέον χρόνο προκειμένου να εξοικειωθεί με μια εν εξελίξει υπόθεση.

Γ. Αναθεωρημένο κριτήριο

114. Έχοντας υπόψη τις ανωτέρω γενικότερες σκέψεις, θα πρότεινα την αναπροσαρμογή του τρόπου με τον οποίο, όπως φαίνεται από την αναιρεσιβαλλόμενη διάταξη, έχει ερμηνευθεί και εφαρμοστεί το άρθρο 19, τρίτο και τέταρτο εδάφιο, του Οργανισμού. Αυτή η εκ νέου ερμηνεία έχει δύο διαστάσεις: μία ουσιαστική (υπό 1) και μία δικονομική (υπό 2).

1. Η ουσιαστική διάσταση

115. Η ουσιαστική διάσταση αφορά τις προϋποθέσεις για την εκπροσώπηση των διαδίκων ενώπιον δικαστηρίου κράτους μέλους (υπό α'), καθώς και τη διττή προϋπόθεση να είναι ο δικηγόρος ανεξάρτητος και τρίτος, υπό την έννοια του άρθρου 19, τρίτο εδάφιο, του Οργανισμού (υπό β').

α) Το δικαίωμα παραστάσεως ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων

116. Το πρώτο στάδιο της εξετάσεως ξεκινά με το ζήτημα αν ο νομικός εκπρόσωπος διαθέτει τα προσόντα για να παραστεί ενώπιον δικαστηρίου κράτους μέλους (ή κράτους συμβαλλόμενου στη συμφωνία για τον ΕΟΧ), ήτοι αν είναι μέλος εθνικού δικηγορικού συλλόγου ή άλλου συναφούς επαγγελματικού φορέα και έχει δικαίωμα να δικηγορεί. Όπως σημείωσα ανωτέρω⁴⁹, η εν λόγω επαλήθευση πραγματοποιείται σύμφωνα με τους αντίστοιχους εθνικούς νόμους και περιορίζεται στην εξέταση των τυπικών στοιχείων (έλεγχος του σχετικού πιστοποιητικού).

117. Όπως έχω επίσης επισημάνει, ο πραγματοποιούμενος από τα δικαστήρια της Ένωσης έλεγχος της συμμορφώσεως με το εθνικό δίκαιο πρέπει να σταματά στο σημείο αυτό. Δεν πρέπει να αφορά τη συμμόρφωση με τους εθνικούς επαγγελματικούς κανόνες. Το έργο αυτό πρέπει να αποτελεί αρμοδιότητα των εθνικών (επαγγελματικών) αρχών, εφόσον ανακύψουν τυχόν ζητήματα μη συμμορφώσεως.

⁴⁹ Σημείο 87 των παρουσών προτάσεων.

β) Το καθεστώς του δικηγόρου – ανεξάρτητος τρίτος σε σχέση με τον προσφεύγοντα

118. Ως δεύτερο στάδιο, τα δικαστήρια της Ένωσης πρέπει να διαπιστώνουν αν ο νομικός εκπρόσωπος αποτελεί τρίτο σε σχέση με τον προσφεύγοντα (υπό 1) και αν πληροί την προϋπόθεση περί ανεξαρτησίας, ήτοι, ότι δεν φαίνεται να υφίσταται άσκηση εξωτερικής πίεσεως επί του εκπροσώπου ή πιθανότητα συγκρούσεως συμφερόντων (υπό 2).

1) Τρίτος

119. Όσον αφορά το να είναι ο εκπρόσωπος τρίτος σε σχέση με τον προσφεύγοντα, η εν λόγω προϋπόθεση, η οποία απορρέει τόσο από το τρίτο όσο και από το τέταρτο εδάφιο του άρθρου 19 του Οργανισμού, πρέπει να γίνεται αντιληπτή υπό την έννοια ότι αποκλείει νομικούς εκπροσώπους οι οποίοι ταυτίζονται με τον προσφεύγοντα.

120. Στην περίπτωση των φυσικών προσώπων, η εν λόγω προϋπόθεση δεν χρήζει περαιτέρω εξηγήσεων. Επιπλέον απαγορεύει τη δυνατότητα αυτοεκπροσωπήσεως στους δικηγόρους οι οποίοι διαθέτουν τα κατάλληλα προσόντα και αποτελούν μέλη εθνικού δικηγορικού συλλόγου.

121. Λιγότερο προφανής είναι η εκπλήρωση της εν λόγω προϋποθέσεως όσον αφορά την εκπροσώπηση των νομικών προσώπων. Για να έχει νόημα στο πλαίσιο αυτό η απαίτηση να αποτελεί ο δικηγόρος τρίτο πρόσωπο και προκειμένου να διασφαλίζεται η ενιαία εφαρμογή των κανόνων περί της εκπροσωπήσεως ενώπιον των δικαστηρίων της Ένωσης, φρονώ ότι αυτή πρέπει να γίνεται αντιληπτή υπό την έννοια ότι αποκλείει την εκπροσώπηση των οντοτήτων που δεν εμπίπτουν στο άρθρο 19, πρώτο εδάφιο, του Οργανισμού από τους έμμισθους δικηγόρους τους σε συγκεκριμένη υπόθεση⁵⁰.

122. Ωστόσο, το ζήτημα αυτό διακρίνεται από το ζήτημα της ανεξαρτησίας, όπως διαπιστώθηκε στην απόφαση Akzo Nobel ή, πιο πρόσφατα, στην απόφαση Prezes Urzędu Komunikacji Elektronicznej. Μάλιστα, υπό το πρίσμα του συγκεκριμένου συστήματος νομικής εκπροσωπήσεως ενώπιον των δικαστηρίων της Ένωσης, η απαίτηση περί τρίτου πρέπει να νοείται ως προϋπόθεση εξ αντιδιαστολής η οποία απορρέει από τη ρητώς αναγνωρισμένη δυνατότητα των προνομιούχων προσφευγόντων να αυτοεκπροσωπούνται βάσει του άρθρου 19, πρώτο και δεύτερο εδάφιο, του Οργανισμού⁵¹.

50 Μολοντί σαφώς δεν αποτελεί αντικείμενο της υπό κρίση υποθέσεως, επισημαίνω ότι ακολουθείται μια μάλλον περιοριστική άποψη σχετικά με το ποιες εθνικές οντότητες εμπίπτουν στο άρθρο 19, πρώτο εδάφιο, του Οργανισμού. Η εν λόγω διάταξη αναφέρεται σε «κράτη μέλη» χωρίς να περιέχει περαιτέρω εξειδίκευση ή ορισμό. Η προσέγγιση του Γενικού Δικαστηρίου, η οποία γίνεται δεκτή από το παρόν Δικαστήριο, φαίνεται ότι ερμηνεύει την έννοια του «κράτους μέλους» υπερβολικά στενά, αποκλείοντας κατ' ουσίαν, για τους δημόσιους φορείς, όπως οι ανεξάρτητοι κεντρικοί οργανισμοί, καθώς και για τους δήμους ή τις περιφέρειες, τη δυνατότητα εκπροσωπήσεως από εκπρόσωπο στο πλαίσιο υποθέσεως. Βλ., επί παραδείγματι, διατάξεις της 20ής Φεβρουαρίου 2008, Comunidad Autónoma de Valencia – Generalidad Valenciana κατά Επιτροπής (C-363/06 P, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2008:99 και της 5ης Ιουλίου 2006, Comunidad Autónoma de Valencia – Generalidad Valenciana κατά Επιτροπής (T-357/05, EU:T:2006:188). Βλ. περαιτέρω, διατάξεις της 18ης Νοεμβρίου 2014, Justice & Environment κατά Επιτροπής (T-221/14, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2014:1002), καθώς και της 14ης Νοεμβρίου 2016, Δήμος Αθηναίων κατά Επιτροπής (T-360/16, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2016:694). Ομολογώ ότι δεν βλέπω την πρακτική χρησιμότητα μιας τέτοιας στενής ερμηνείας. Αρκετοί δημόσιοι φορείς είναι πιθανόν να έχουν εξειδικευμένο διοικητικό προσωπικό ή νομικά τμήματα τα οποία μπορούν, όπως τα αντίστοιχα υπουργεία, να εκπροσωπούν την εν λόγω δημόσια αρχή, χωρίς να προκαλούνται περαιτέρω περιττά έξοδα στον δημόσιο προϋπολογισμό από την υποχρέωση προσλήψεως εξωτερικών δικηγόρων. Επιπλέον, υπάρχει και το ευρύτερο, γενικό ζήτημα: το δικαίωμα της Ένωσης δεν διατάζει να αποδεχθεί έναν μάλλον γενικότερο και ευρύ ορισμό του «κράτους μέλους» όταν πρόκειται να επιβάλει καθήκοντα και υποχρεώσεις που απορρέουν από το δικαίωμα της Ένωσης, όπως αποδεικνύεται, επί παραδείγματι από το τι αποτελεί «κρατικό φορέα» (βλ. αποφάσεις της 12ης Ιουλίου 1990, Foster κ.λπ. (C-188/89, EU:C:1990:313, σκέψεις 17 έως 20 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία), της 10ης Οκτωβρίου 2017, Farrell (C-413/15, EU:C:2017:745, σκέψεις 24 έως 29 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία) καθώς και της 7ης Αυγούστου 2018, Smith (C-122/17, EU:C:2018:631, σκέψη 45 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία) ή από το ποιοι οργανισμοί, πλην των κρατών υπό τη στενή έννοια, μπορεί να ευθύνονται για παραβάσεις του δικαίου της Ένωσης [βλ. απόφαση της 4ης Ιουλίου 2000, Haim (C-424/97, EU:C:2000:357, σκέψεις 27 έως 28 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία)], αλλά υιοθετεί μια εντυπωσιακά στενή προσέγγιση του ορισμού όσον αφορά οφέλη και προνόμια που ενδεχομένως απονέμονται βάσει του δικαίου της Ένωσης στα «κράτη μέλη». Φυσικά, οι τομείς του ουσιαστικού ή του θεσμικού δικαίου της Ένωσης είναι κάτι διαφορετικό από την ερμηνεία του πρώτου εδαφίου του άρθρου 19 του Οργανισμού. Υπάρχει όμως κάποιος συγκεκριμένος σκοπός που να δικαιολογεί την εν λόγω διαφοροποίηση; Όπως αποδεικνύεται από το σύνολο της υπό κρίση αιτήσεως αναίρεσεως, οι νομολογιακές προσεγγίσεις και οι ορισμοί μπορούν να μετακινούνται μεταξύ των διαφορετικών τομέων και κλάδων του δικαίου της Ένωσης με σχετική ευκολία.

51 Επίσης, σημείο 96 των παρουσών προτάσεων.

123. Αναγνωρίζω ότι το ζήτημα των έμμισθων δικηγόρων θα μπορούσε επίσης να προσεγγιστεί υπό το πρίσμα της ανεξαρτησίας των δικηγόρων. Πράγματι, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι ο έμμισθος δικηγόρος τελεί σε σχέση εξαρτήσεως, η οποία επηρεάζει την ελευθερία κρίσεώς του και κατ' επέκταση τις νομικές του συμβουλές⁵². Η σχέση του έμμισθου δικηγόρου με τον εκπροσωπούμενο διάδικο δεν στηρίζεται σε σύμβαση που συνάπτεται για τον σκοπό της δίκης αλλά σε σύμβαση έμμισθης εντολής (ή συναφή με αυτή) η οποία καλύπτει και τη νομική εκπροσώπηση. Επομένως, η σχέση δεν είναι το αποτέλεσμα μιας επιλογής εκ μέρους του δικηγόρου να εκπροσωπήσει τον εν λόγω διάδικο στη δίκη αλλά αποτελεί συνέπεια της συμβάσεως έμμισθης εντολής του.

124. Εντούτοις, υπάρχουν τουλάχιστον δύο λόγοι για τους οποίους το ζήτημα των έμμισθων δικηγόρων σε νομικό πρόσωπο κανονικά πρέπει να εξετάζεται στο πλαίσιο της ιδιότητας του τρίτου και όχι σε αυτό της ανεξαρτησίας.

125. Πρώτον, η εκτίμηση του αν φυσικό πρόσωπο αποτελεί μισθωτό και ως εκ τούτου μέρος ενός νομικού προσώπου ή τρίτο ο οποίος ενεργεί για λογαριασμό του τελευταίου αποτελεί κατά κύριο λόγο *διαρθρωτικό, τυπικό* ζήτημα. Αν ίσχυε κάτι διαφορετικό και η ιδιότητα του τρίτου εξαρτάτο από τον βαθμό της πραγματικής ανεξαρτησίας ως προς τη λήψη αποφάσεων, τούτο θα έπαυε να αποτελεί τυπικό ζήτημα και θα αφορούσε αντιθέτως την ουσιαστική εξέταση της εξαρτήσεως (ή της ανεξαρτησίας). Επίσης, θα έπαυε να είναι προβλέψιμη από τους τρίτους σε σχέση με το νομικό πρόσωπο, καθώς είναι απίθανο αυτοί να είναι ενήμεροι περί όλων των (εσωτερικών) συμφωνιών μεταξύ του δικηγόρου και του εντολέα, για να μην πω περί της πραγματικής εφαρμογής των εν λόγω συμφωνιών. Επομένως, ενώ ορισμένοι έμμισθοι δικηγόροι μπορεί να χαίρουν σημαντικής ανεξαρτησίας, σε βαθμό ώστε να αποτελούν ουσιαστικά τρίτους, κάποιοι (τυπικά) τρίτοι που στην πραγματικότητα εξαρτώνται από το νομικό πρόσωπο από οικονομικής ή άλλης απόψεως θα αντιμετωπίζονται ως μέρος του εν λόγω νομικού προσώπου.

126. Κατ' εφαρμογήν της ανωτέρω λογικής, θα καθίσταντο ξαφνικά «ανεξάρτητοι δικηγόροι» οι έμμισθοι δικηγόροι που απασχολούνται σε εταιρία η οποία τους παρέχει πλήρη ελευθερία από απόψεως του τρόπου που παρέχουν συμβουλές και εκπροσωπούν την εν λόγω εταιρία; Θα έπαυε δικηγόρος, ο οποίος έχει γίνει νομίμως δεκτός ως μέλος δικηγορικού συλλόγου και ασκεί δικηγορία ατομικά, αλλά έχει μόνο έναν μεγάλο εντολέα από τον οποίο ουσιαστικά εξαρτάται οικονομικώς, να αποτελεί «ανεξάρτητο δικηγόρο» και θα αντιμετωπιζόταν ως «έμμισθος»;

127. Αυτή ακριβώς η συγχώνευση της τυπικής εξετάσεως της ιδιότητας ως προς την οργανωτική δομή (τρίτος) με την ουσιαστική εξέταση της εξαρτήσεως της απασχολήσεως (ανεξαρτησία) προκαλεί έλλειψη προβλεψιμότητας όσον αφορά τα κριτήρια που όντως εφαρμόζονται στο πλαίσιο του τρέχοντος ελέγχου⁵³.

128. Δεύτερον, ίσως και πάλι για τον ίδιο λόγο, σε εθνικό επίπεδο, το ζήτημα των έμμισθων δικηγόρων γενικώς (και, καθώς φαίνεται, κατά κύριο λόγο) αντιμετωπίζεται ως διαρθρωτικού χαρακτήρα ασυμβίβαστο με το νομικό επάγγελμα και όχι ως έλλειψη ανεξαρτησίας στο πλαίσιο συγκεκριμένης υποθέσεως.

129. Συναφώς στα διάφορα κράτη μέλη ισχύουν διαφορετικά καθεστώτα. Η εκτίμηση του ασυμβίβαστου μεταξύ της ασκήσεως του νομικού επαγγέλματος και της έμμισθης απασχολήσεως μπορεί να εξεταστεί από δύο απόψεις. Πρώτον, μπορεί να αφορά το εάν είναι δυνατός ή όχι ο συνδυασμός της ασκήσεως του επαγγέλματος του δικηγόρου (ως μέλους δικηγορικού συλλόγου) με οποιαδήποτε άλλο (έμμισθο) επάγγελμα ή δημόσιο λειτουργήμα. Δεύτερον, μπορεί να αφορά το εάν

52 Απόφαση της 14ης Σεπτεμβρίου 2010, Akzo Nobel Chemicals και Akcros Chemicals κατά Επιτροπής (C-550/07 P, EU:C:2010:512, σκέψεις 47 έως 48).

53 Σημεία 59 έως 67 των παρουσών προτάσεων.

δικηγόρος μπορεί να ασκεί το επάγγελμά του (ως μέλος δικηγορικού συλλόγου) αποκλειστικά ως «ανεξάρτητος» (αυτοαπασχολούμενος) δικηγόρος ή εάν μπορεί να προσληφθεί ως δικηγόρος (από άλλους δικηγόρους, από εταιρία ή άλλη ένωση δικηγόρων, ή από οποιαδήποτε άλλη οντότητα) χωρίς να πρέπει να παραιτηθεί από την ιδιότητα του μέλους του δικηγορικού συλλόγου⁵⁴.

130. Ως παράδειγμα της τελευταίας απόψεως αναφέρω ότι, στην Πολωνία, το επίμαχο στην υπό κρίση υπόθεση επάγγελμα του νομικού συμβούλου (radca prawny) μπορεί να ασκηθεί τόσο στο πλαίσιο εργασιακής σχέσεως⁵⁵, όσο και εκτός τέτοιας σχέσεως⁵⁶. Επιπλέον, φαίνεται ότι, σε κάποια κράτη μέλη, οι αντίστοιχοι ρόλοι των έμμισθων και των «ανεξάρτητων» δικηγόρων εξελίσσονται και αποτελούν αντικείμενο αναλύσεων⁵⁷.

131. Επισημαίνω ότι όσον αφορά τους έμμισθους δικηγόρους κρατών μελών στα οποία η «ανεξαρτησία» θεωρείται διαρθρωτικώς ασυμβίβαστη με το καθεστώς του έμμισθου δικηγόρου, οι εν λόγω δικηγόροι δεν θα πληρούν την απαίτηση που προβλέπεται στο άρθρο 19, τέταρτο εδάφιο, του Οργανισμού. Όσον αφορά τους έμμισθους δικηγόρους κρατών μελών στα οποία δεν υφίσταται το εν λόγω ασυμβίβαστο, η ιδιότητά τους ως εμμίσθων λογικά δεν θεωρείται ότι δημιουργεί πρόβλημα κατά το δίκαιο της χώρας τους.

132. Ωστόσο, προκειμένου να αποφευχθεί η πρόκληση συγχύσεως επί του ζητήματος καθώς και περιττής παρεμβάσεως στην εθνική αντίληψη περί του νομικού επαγγέλματος⁵⁸ και χάριν διασφαλίσεως ισότιμων όρων όσον αφορά την παράσταση ενώπιον των δικαστηρίων της Ένωσης, προτείνω την εξέταση της περιπτώσεως των έμμισθων δικηγόρων στο πλαίσιο της έννοιας «τρίτος». Η εκπροσώπηση μη προνομιούχων προσφευγόντων από έμμισθους δικηγόρους αποκλείεται διότι οι τελευταίοι δεν πληρούν την αυτοτελή προϋπόθεση του δικαίου της Ένωσης να αποτελούν τρίτους σε σχέση με τον εντολέα και κατ' επέκταση δεν μπορούν να «εκπροσωπήσουν» τον εν λόγω διάδικο υπό την έννοια του άρθρου 19, τρίτο και τέταρτο εδάφιο, του Οργανισμού.

133. Κατά συνέπεια, έμμισθος δικηγόρος ο οποίος παρέχει νομική εκπροσώπηση στον εργοδότη του βάσει συμβάσεως έμμισθης εντολής και κατά συνέπεια τελεί σε σχέση εξαρτήσεως όσον αφορά την παροχή των εν λόγω νομικών υπηρεσιών δεν μπορεί να θεωρείται «τρίτος» σε σχέση με τον εντολέα του, για τους σκοπούς της αυτοτελούς ερμηνείας του άρθρου 19, τρίτο εδάφιο, του Οργανισμού.

54 Φαίνεται ότι η πρακτική που ακολουθείται στα κράτη μέλη παρουσιάζει μεγάλες διαφοροποιήσεις όσον αφορά το αν οι έμμισθοι δικηγόροι δικαιούνται να ασκούν ρυθμιζόμενο δικηγορικό επάγγελμα, να εκπροσωπούν τον εργοδότη τους σε δίκη, να παραμένουν μέλη εθνικού δικηγορικού συλλόγου ή να καλύπτονται από το δικηγορικό απόρρητο. Βλ., επί παραδείγματι, Marchandise, P., Jammaers, C., Macours, K. και Vandoorne, L., *Déontologie et organisation générale de la profession de juriste d'entreprise. Théorie et cas pratiques de réflexion*, Institut de Juristes d'Entreprise, Βρυξέλλες, Ιούνιος 2018, σ. 85, όπου επισκόπηση της καταστάσεως σε καθένα από τα είκοσι οκτώ κράτη μέλη στις σ. 86 έως 94.

55 Βλ. απόφαση της 6ης Σεπτεμβρίου 2012, Prezes Urzędu Komunikacji Elektronicznej κατά Επιτροπής (C-422/11 P και C-423/11 P, EU:C:2012:553, σκέψεις 10 έως 12).

56 Αυτή, καθώς φαίνεται, ήταν η κατάσταση του νομικού εκπροσώπου που εκπροσώπησε το Πανεπιστήμιο του Wrocław στη δίκη επί της οποίας εκδόθηκε η αναιρεσιβαλλόμενη διάταξη. Παρόμοια διπλή δυνατότητα φαίνεται να ισχύει, επί παραδείγματι, στην Ιρλανδία όσον αφορά τους δικηγόρους («solicitors»), οι οποίοι οφείλουν να εφαρμόζουν τον οδηγό καλής επαγγελματικής συμπεριφοράς για δικηγόρους («solicitors») και των οποίων το επάγγελμα ρυθμίζεται από τους νόμους περί δικηγόρων («solicitors») των ετών 1954 έως 2015.

57 Βλ., επί παραδείγματι, όσον αφορά την Γαλλία, απόφαση του Cour de cassation αριθ. 1497 της 16ης Σεπτεμβρίου 2015 (14-17.842), ή, την Ιρλανδία, το άρθρο 212 του νόμου του 2015 περί ρυθμίσεως των νομικών υπηρεσιών, το οποίο, όταν τεθεί σε ισχύ, θα επιτρέπει σε έμμισθο δικηγόρο («barrister») του οποίου το όνομα έχει εγγραφεί στο μητρώο των ενεργών δικηγόρων («barristers») να παρέχει νομικές υπηρεσίες στον εργοδότη του, συμπεριλαμβανομένης της παραστάσεως για λογαριασμό του εν λόγω εργοδότη ενώπιον τακτικού ή διαιτητικού δικαστηρίου ή φορέα.

58 Αναγνωρίζω οπωσδήποτε την πολυπλοκότητα της συζητήσεως επί της φύσεως και του ρόλου του επαγγέλματος των εξωτερικών δικηγόρων, αφενός, και των νομικών συμβούλων που παρέχουν τις υπηρεσίες τους με πάγια αντιμισθία, αφετέρου. Βλ., επί παραδείγματι, Haeri, K., *L'avenir de la profession d'avocat, Rapport confié par Monsieur Jean-Jacques Urvoas, Garde des Sceaux, Ministre de la Justice à Monsieur Kami Haeri, Avocat au Barreau de Paris*, Φεβρουάριος 2017, σ. 72 έως 73.

2) Ανεξάρτητο πρόσωπο

134. Όσον αφορά την απαίτηση περί ανεξαρτησίας, η εξωτερική της όψη, ήτοι η απουσία οποιουδήποτε στοιχείου ασκήσεως *εξωτερικής πίεσεως* προερχόμενης από οποιοδήποτε άλλο πρόσωπο επί του δικηγόρου, δεν φαίνεται να αποτελεί κρίσιμο ζήτημα ούτε στην υπό κρίση υπόθεση, ούτε και σε κάποια άλλη από τις προηγούμενες υποθέσεις.

135. Επομένως, προχωρώ άμεσα στην εξέταση του ζητήματος της απουσίας ασκήσεως εσωτερικής πίεσεως, ήτοι, της απουσίας *συγκρούσεων συμφερόντων*.

136. Υπενθυμίζοντας για άλλη μια φορά την ποικιλία των επιλογών που υφίστανται σε εθνικό επίπεδο, φρονώ ότι η εν λόγω απαίτηση δεν πρέπει να ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι απαγορεύει στους δικηγόρους να έχουν *οποιοδήποτε* δεσμό με τον προσφεύγοντα, αλλά μόνον τους δεσμούς εκείνους που προδήλως θέτουν εν αμφιβόλω την ικανότητα του δικηγόρου να παρέχει συμβουλές αποκλειστικώς προς το βέλτιστο συμφέρον του εντολέα.

137. Επομένως, η φύση και ο βαθμός των εν λόγω «προκαλούντων εξαίρεση» δεσμών πρέπει να καθιστούν πρόδηλο το ότι ο δικηγόρος, ακόμη και αν τυπικά αποτελεί τρίτο έναντι του προσφεύγοντος, διατηρεί οικονομικούς ή προσωπικούς δεσμούς είτε με το αντικείμενο της διαφοράς είτε με κάποιον από τους διαδίκους, οι οποίοι προκαλούν εύλογες αμφιβολίες σχετικά με την ικανότητά του να υπερασπιστεί πραγματικά τα συμφέροντα του εντολέα του και όχι τα δικά του ή τα συμφέροντα άλλου προσώπου.

138. Αναγνωρίζω βεβαίως την πληθώρα των πιθανών πραγματικών καταστάσεων, γεγονός το οποίο καθιστά αδύνατη τη σύνταξη ενός εξαντλητικού καταλόγου περιπτώσεων στις οποίες μπορεί να προκύψουν συγκρούσεις που διατυπώνονται με τόσο αφηρημένο τρόπο. Εντούτοις, εκείνο που είναι σημαντικό στο παρόν στάδιο δεν είναι το *ποιες* μπορεί να είναι αυτές οι περιπτώσεις αλλά αντιθέτως το *πώς* πρέπει να διαπιστώνονται οι εν λόγω ενδεχόμενες συγκρούσεις συμφερόντων.

139. Ο εντοπισμός των περιπτώσεων που συνεπάγονται σύγκρουση καθηκόντων πρέπει να πραγματοποιείται σε επίπεδο *εύλογης προβλέψεως*, πρέπει όμως να περιορίζεται σε περιπτώσεις *εμφανών* ή πρόδηλων συγκρούσεων.

140. Η σύγκρουση συμφερόντων πρέπει να γίνεται αντιληπτή ως μια εύλογη (καθώς και δεόντως αιτιολογημένη) πρόβλεψη, που βασίζεται στο συγκεκριμένο είδος της (παρούσας ή παρελθούσας) σχέσεως. Ταυτόχρονα, η σύγκρουση πρέπει να είναι εμφανής ή πρόδηλη όσον αφορά το είδος της σχέσεως, υπό την έννοια ότι είναι πιθανό να υπάρχει συναίνεση ότι, όταν υφίσταται η εν λόγω σχέση ή δεσμός, οπωσδήποτε θα υπάρχει σύγκρουση των συμφερόντων του εντολέα με εκείνα του δικηγόρου.

141. Εντούτοις, σύμφωνα με το γενικό επιχείρημα που εκτέθηκε ανωτέρω⁵⁹ και προς αποφυγήν της υπερβολικής παρεμβάσεως του εκάστοτε δικαστηρίου στην ιδιωτικής κατά κύριο λόγο φύσεως σχέση μεταξύ του εντολέα και του δικηγόρου του, φρονώ ότι δεν αποτελεί καθήκον του δικαστηρίου να προβαίνει προληπτικά σε υποθέσεις όσον αφορά το ποιος μπορεί να επηρεάζεται, από ποιον και υπό ποιες συνθήκες. Είτε θα πρόκειται για σύγκρουση τόσο προφανή και σοβαρή που να οδηγεί το δικαστήριο στο να θέσει εκποδών, προς το συμφέρον της χρηστής απονομής της δικαιοσύνης, την ιδιωτική επιλογή δικηγόρου, είτε όχι, οπότε οι τυχόν πλημμέλειες πρέπει να εξετάζονται σε δεύτερο χρόνο είτε στο πλαίσιο πειθαρχικών διαδικασιών κατά του δικηγόρου που παρέβη τον κώδικα δεοντολογίας, είτε στο πλαίσιο αγωγής αποζημιώσεως αστικού δικαίου που ασκείται από τον εντολέα κατά του δικηγόρου του.

59 Σημεία 103 έως 113 των παρουσών προτάσεων.

142. Επιπλέον, υπάρχουν επιχειρήματα πρακτικής φύσεως υπέρ της εν λόγω ερμηνείας και εφαρμογής του άρθρου 19 του Οργανισμού. Η διασταλτική και προληπτική προσέγγιση της απαιτήσεως περί ανεξαρτησίας δημιουργεί εσφαλμένους λόγους αντιδικίας με μικρή πρακτική σκοπιμότητα⁶⁰. Επιπλέον, θέτει τους νομικούς εκπροσώπους των μη προνομιούχων προσφευγόντων σε αρκετά δύσκολη θέση: με ποιον τρόπο θα μπορούσε ο νομικός εκπρόσωπος ή ο εντολέας του-προσφεύγων να αποδείξει ότι δεν συντρέχει κίνδυνος να προκύψουν ζητήματα από την επιλογή του νομικού εκπροσώπου; Με ποιον τρόπο μπορεί κανείς να αποδείξει, στην πράξη, ότι κάτι *δεν πρόκειται να συμβεί στο μέλλον*;

143. Όλες οι ανωτέρω σκέψεις με οδηγούν στο να προτείνω στο Δικαστήριο να επαναφέρει την έννοια της «ανεξαρτησίας του δικηγόρου» κατά το άρθρο 19, τρίτο εδάφιο, του Οργανισμού στις διαστάσεις που της αναλογούν. Πρώτον, η εν λόγω ανεξαρτησία, τόσο η εξωτερική όσο και η εσωτερική, διαφέρει από την έννοια της ιδιότητας του τρίτου. Δεύτερον, η εσωτερική διάσταση της εν λόγω ανεξαρτησίας, ήτοι η απουσία συγκρούσεως συμφερόντων σε συγκεκριμένη υπόθεση, πρέπει να περιορίζεται στις υποθέσεις εμφανών και σαφώς αντιληπτών συγκρούσεων, οι οποίες πρέπει να εκτιμώνται με βάση την κτηθείσα πείρα από ορισμένα είδη σχέσεων στο πλαίσιο των οποίων συνήθως προκύπτουν συγκρούσεις, αλλά όχι να προεξοφλείται ή να ερευνάται διεξοδικά από τα δικαστήρια.

144. Εν ολίγοις, προκειμένου να συμμορφώνεται με το άρθρο 19, τρίτο και τέταρτο εδάφιο, του Οργανισμού, ο προσφεύγων πρέπει να εκπροσωπείται από δικηγόρο που έχει νόμιμο δικαίωμα παραστάσεως ενώπιον εθνικού δικαστηρίου κράτους μέλους, όπως αποδεικνύεται από τα συναφή πιστοποιητικά, και είναι τρίτος σε σχέση με τον προσφεύγοντα. Επιπλέον, δεν πρέπει να εμποδίζεται ο δικηγόρος να ενεργεί στο πλαίσιο της συγκεκριμένης υποθέσεως είτε λόγω της υπάρξεως εξωτερικής πίεσεως είτε βάσει άλλης συγκρούσεως συμφερόντων η οποία είναι προδήλως αντιληπτή σε επίπεδο εύλογης προβλέψεως βάσει του συγκεκριμένου είδους της (νυν υφιστάμενης ή παρελθοντικής) σχέσεως μεταξύ του δικηγόρου και του εκπροσωπούμενου διαδίκου.

2. Η δικονομική διάσταση

145. Τέλος, προχωρώ στην εξέταση των δικονομικών συνεπειών των ενδεχόμενων πλημμελειών όσον αφορά τη νομική εκπροσώπηση των μη προνομιούχων προσφευγόντων βάσει του άρθρου 19 του Οργανισμού.

146. Όπως εκτέθηκε ανωτέρω, η νομολογία του Γενικού Δικαστηρίου θεωρεί την έλλειψη ανεξαρτησίας εκ μέρους νομικού εκπροσώπου βάσει του άρθρου 19, τρίτο εδάφιο, του Οργανισμού ως ουσιαστικό, μη θεραπεύσιμο ελάττωμα της προσφυγής το οποίο προκαλεί την απόρριψή της ως προδήλως απαράδεκτης⁶¹.

147. Ομολογώ ότι, κατά την εκτίμησή μου, από όλες τις πτυχές της υπό κρίση αιτήσεως αναιρέσεως η εν λόγω θέση είναι η πιο προβληματική, για δύο συγκεκριμένους λόγους.

148. Πρώτον, στη νομολογία επί της ερμηνείας του άρθρου 19 του Οργανισμού (συμπεριλαμβανομένης της αναιρεσιβαλλόμενης διατάξεως)⁶², υπάρχουν ορισμένες αναφορές στις προϋποθέσεις που ισχύουν για τη νομική εκπροσώπηση των μη προνομιούχων προσφευγόντων οι οποίες αντλούνται από τις κοινές παραδόσεις των κρατών μελών. Εντούτοις, όσον αφορά τις

⁶⁰ Εξ ορισμού, ένα θεσμικό όργανο ή οργανισμός της Ένωσης που λειτουργεί ορθολογικά θα ξεκινήσει πιθανότατα την άμυνά του αμφισβητώντας στο μέτρο του δυνατού με οποιαδήποτε πληροφορία μπορεί να διαθέτει την «ανεξαρτησία» του δικηγόρου του μη προνομιούχου προσφεύγοντος. Με τον τρόπο αυτόν, είναι πιθανό να αξιολογούνται όσον αφορά το σημείο αυτό ολοένα και περισσότερες υποθέσεις, πράγμα το οποίο προκαλεί την περαιτέρω διεύρυνση των υποθέσεων «ελλείψεως ανεξαρτησίας» προς νέες πραγματικές καταστάσεις, με συνέπεια να προβάλλονται ολοένα και περισσότερες ενστάσεις απαραδέκτου, το οποίο με τη σειρά του οδηγεί το δικαστήριο στην πραγματοποίηση λεπτομερών αναλύσεων πραγματικών γεγονότων και ζητημάτων που δεν ανήκουν στις βασικές του αρμοδιότητες, με σταδιακή αντικατάσταση του όποιου συστήματος ουσιαστικού δικαστικού ελέγχου από έναν πραγματικό ατέρμονο κύκλο εξετάσεως απαραδέκτων.

⁶¹ Σημεία 68 έως 78 των παρουσών προτάσεων.

⁶² Σκέψη 18 της αναιρεσιβαλλόμενης διατάξεως.

δικονομικές συνέπειες της μη τηρήσεως εκ μέρους του δικηγόρου των επαγγελματικών κανόνων ή των κανόνων δεοντολογίας, ιδίως εκείνων που αφορούν συγκρούσεις συμφερόντων, οι εθνικοί κανόνες και πρακτική (τουλάχιστον εκείνοι που γνωρίζω) φαίνονται να έρχονται σε πλήρη αντίθεση με τα όσα προβάλλεται ότι απορρέουν από αυτούς σε επίπεδο Ένωσης.

149. Αφενός, τα ελαττώματα όσον αφορά τη νομική εκπροσώπηση συνήθως θεωρούνται ως *διαδικαστικά ελαττώματα* στα κράτη μέλη, τα οποία είναι σαφώς *θεραπεύσιμα*⁶³. Επομένως, αν εντοπιστεί κάποιο τέτοιο πρόβλημα από το οικείο δικαστήριο, αυτό ειδοποιεί τον ενδιαφερόμενο προσφεύγοντα, ζητώντας του να θεραπεύσει την κατάσταση και ενημερώνοντάς τον σχετικά με τις συνέπειες που ενδέχεται να επέλθουν σε περίπτωση μη συμμορφώσεώς του.

150. Αφετέρου, φαίνεται επίσης ότι υπάρχει μια σαφής τάση στα κράτη μέλη να μην αμφισβητούν, εις βάρος του εντολέα, το κύρος διαδικαστικών πράξεων που έχουν υποβληθεί σε δικαστήριο σε περιπτώσεις στις οποίες υπάρχει σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ του δικηγόρου και του εντολέα. Και πάλι, κατόπιν ειδοποιήσεως του δικαστηρίου, μπορεί να ζητηθεί από τον δικηγόρο να παύσει να ενεργεί ή από τον προσφεύγοντα να διορίσει άλλο δικηγόρο⁶⁴. Ωστόσο, δεν εντοπίζω στις έννομες τάξεις των κρατών μελών στοιχεία που θα δικαιολογούσαν πρακτική κατά την οποία, σε περιπτώσεις εκλαμβανόμενων ή πραγματικών αστοχιών από απόψεως επαγγελματικής δεοντολογίας, το δικαστήριο όχι απλώς αναλαμβάνει ρόλο «πειθαρχικού συμβουλίου» που υιοθετεί άμεσες κυρώσεις, αλλά επιπλέον επιβάλλει τις εν λόγω κυρώσεις όχι στον δικηγόρο αλλά στον προσφεύγοντα, κρίνοντας την προσφυγή του προδήλως απαράδεκτη.

151. Δεύτερον, φρονώ ότι μια τέτοια ερμηνεία και δικαστική πρακτική σαφώς δεν συνάδει με τις εγγυήσεις που προβλέπονται από το άρθρο 47, παράγραφος 1, του Χάρτη και, ειδικότερα, την πρόσβαση στη δικαιοσύνη και την πραγματική προσφυγή⁶⁵.

152. Κατά συνέπεια δεν μπορώ να συμφωνήσω με την ερμηνεία και την πρακτική που ακολουθεί το Γενικό Δικαστήριο, την οποία ομολογουμένως υιοθετεί και το παρόν Δικαστήριο⁶⁶, σύμφωνα με την οποία ελάττωμα ως προς την ανεξαρτησία της νομικής εκπροσώπησης του προσφεύγοντος θεωρείται μη θεραπεύσιμο ελάττωμα της προσφυγής.

153. Αντιθέτως, θα πρότεινα τα ενδεχόμενα ελαττώματα ως προς τη νομική εκπροσώπηση να θεωρούνται ως διαδικαστικές ελλείψεις της προσφυγής οι οποίες είναι θεραπεύσιμες. Επιπλέον, όταν δικαστήριο της Ένωσης εντοπίζει κάποιο ελάττωμα ως προς τη νομική εκπροσώπηση, θα πρέπει να ενημερώνει προσηκόντως τον προσφεύγοντα προκειμένου να του παράσχει τη δυνατότητα να αποκαταστήσει το πρόβλημα. Δεν μπορώ να δεχθώ τη θέση σύμφωνα με την οποία, σε μια τέτοια περίπτωση, τα δικαστήρια της Ένωσης μπορούν απλώς να απορρίψουν την προσφυγή ως προδήλως απαράδεκτη, πράγμα το οποίο θέτει οριστικά τέλος στην υπόθεση.

63 Βλ., επί παραδείγματι, αποφάσεις του Tribunal Constitucional (Συνταγματικού Δικαστηρίου, Ισπανία) 199/2001 της 4ης Οκτωβρίου (ES:TC:2001:199) και 213/1990 της 20ής Δεκεμβρίου (ES:TC:1990:213), και απόφαση του Ústavní soud (Συνταγματικού Δικαστηρίου, Τσεχική Δημοκρατία) Pl. ÚS-st. 42/15 της 8ης Οκτωβρίου 2015 (CZ:US:2015:Pl.US-st.42.15.1). Βλ. επίσης IV. ÚS 3638/15 της 28ης Φεβρουαρίου 2018 (CZ:US:2017:4.US.3638.15.1).

64 Βλ., επί παραδείγματι, τις προαναφερθείσες στην υποσημείωση 47 περιπτώσεις που απαντούν στη Γαλλία ή στην Ισπανία.

65 Βλ., επίσης, σημεία 72 έως 78 των παρούσων προτάσεων. Στο πλαίσιο αυτό, δεν θεωρώ σκόπιμο να προβώ σε ανάλυση πιθανών περιορισμών βάσει του άρθρου 52, παράγραφος 1, του Χάρτη, καθόσον μια τέτοια πρακτική απλώς αίρει στην ουσία του το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής. Επισημαίνω επίσης ότι το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (στο εξής: ΕΔΔΑ) έκρινε ότι μια προδήλως αυστηρή ερμηνεία των εθνικών δικονομικών κανόνων περί υποχρεωτικής εκπροσώπησης συνιστούσε παράβαση του άρθρου 6, παράγραφος 1, της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (στο εξής: ΕΣΔΑ) και, ειδικότερα, του δικαιώματος προσβάσεως σε δικαστήριο, σε περίπτωση που αγωγή ασκηθείσα από ενάγοντα –δικηγόρο– απορρίπτεται και με τον τρόπο αυτό στερείται ο ενάγων την πλήρη εξέταση της ουσίας των ισχυρισμών του. Βλ. απόφαση του ΕΔΔΑ της 11ης Φεβρουαρίου 2014, Maširević κατά Σερβίας (CE:ECHR:2014:0211JUD003067108, §§ 47 έως 51).

66 Βλ. διάταξη του Δικαστηρίου της 5ης Σεπτεμβρίου 2013, ClientEarth κατά Συμβουλίου (C-573/11 P, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2013:564), η οποία σχολιάζεται στην υποσημείωση 39 των παρούσων προτάσεων.

154. Αυτό στην πράξη σημαίνει ότι, όταν το Γενικό Δικαστήριο εντοπίζει ενδεχόμενη μη συμμόρφωση με τις προϋποθέσεις που ισχύουν ως προς την ιδιότητα των «δικηγόρων» υπό την έννοια του άρθρου 19, τρίτο και τέταρτο εδάφιο, του Οργανισμού, υπέχει καθήκον να ενημερώνει προσηκόντως τον προσφεύγοντα, σύμφωνα με το άρθρο 51, παράγραφος 4, του Κανονισμού Διαδικασίας του⁶⁷.

155. Η διαλαμβανόμενη στην ανωτέρω διάταξη προσκόμιση των «[στοιχείων] εντός της προθεσμίας που έχει ταχθεί» δεν πρέπει να ερμηνεύεται αυστηρά ως αναφερόμενη αποκλειστικά στα έγγραφα που αφορούν την ιδιότητα του δικηγόρου ως μέλους του εθνικού δικηγορικού συλλόγου, ενώ αυτό που φαίνεται ότι αποτελεί το πραγματικό πρόβλημα όσον αφορά τη νομική εκπροσώπηση του διαδίκου καθώς και οι συνέπειες που μπορούν να επέλθουν αν δεν αποκατασταθεί δεν προσδιορίζονται ούτε γνωστοποιούνται στον ενδιαφερόμενο διάδικο, πράγμα το οποίο σημαίνει ότι ο εν λόγω διάδικος υποχρεώνεται τελικά να μαντέψει ποιο μπορεί να είναι πραγματικά το εκλαμβανόμενο ως πρόβλημα. Η εν λόγω ερμηνεία δεν θα ήταν μόνον υπερβολικά τυπική, για να μην πω τυπολατρική, αλλά επίσης θα αγνοούσε τη λογική της σταδιακής εξελίξεως των δικονομικών κανόνων των δικαστηρίων της Ένωσης⁶⁸ και, πάνω απ' όλα, τη θεμελιώδη εγγύηση του δικαιώματος πραγματικής προσβάσεως σε δικαστήριο⁶⁹.

156. Επομένως, η ειδοποίηση που απευθύνεται προς διάδικο βάσει του άρθρου 51, παράγραφος 4, του Κανονισμού Διαδικασίας δεν πρέπει μόνον να ενημερώνει τον προσφεύγοντα σχετικά με τυχόν περαιτέρω έγγραφα που απαιτούνται, αλλά επιπλέον πρέπει να τον ενημερώνει και σχετικά με τους λόγους για τους οποίους απαιτείται η προσκόμιση των εν λόγω εγγράφων, αναφέροντας τις πιθανές αμφιβολίες που μπορεί να έχει το δικαστήριο σχετικά με τη νομική εκπροσώπηση του διαδίκου. Πρέπει να ενημερώνει τον προσφεύγοντα αν απαιτείται αλλαγή στη νομική του εκπροσώπηση και για ποιον λόγο, επισημαίνοντας ταυτόχρονα με σαφήνεια τις δικονομικές συνέπειες που θα επέλθουν αν ο προσφεύγων δεν συμμορφωθεί με το περιεχόμενο της ειδοποίησεως. Επιπλέον, όπως επίσης προβλέπεται στην εν λόγω διάταξη, ο γραμματέας πρέπει να θέτει εύλογη προθεσμία εντός της οποίας ο προσφεύγων θα μπορεί να διορθώσει την κατάσταση. Ασφαλώς, η εν λόγω προθεσμία που τίθεται από τον γραμματέα σύμφωνα με το άρθρο 51, παράγραφος 4, του Κανονισμού Διαδικασίας αρχίζει να τρέχει και εκπνέει ανεξάρτητα από την αρχική προθεσμία για την άσκηση της προσφυγής.

157. Μόνον αν ο διάδικος δεν προβεί στις κατάλληλες ενέργειες εντός της ταχθείσας προθεσμίας μπορεί το Γενικό Δικαστήριο να προχωρήσει σε κρίση περί του αν αυτό συνεπάγεται अपαράδεκτο της προσφυγής σύμφωνα με το άρθρο 51, παράγραφος 4, δεύτερη περίοδος, του Κανονισμού Διαδικασίας⁷⁰.

67 Παρόμοια υποχρέωση ισχύει *mutatis mutandis* και για το Δικαστήριο βάσει του άρθρου 119 του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου.

68 Πράγμα το οποίο καθιστά την ερμηνευτική λογική που εκτίθεται ανωτέρω (στα σημεία 72 έως 78) ακόμη πιο περίεργη και επικίνδυνη. Επίσης, δεν είναι και τόσο λογικό να μην προβλέπον οι δικονομικοί κανόνες καμία δυνατότητα θεραπείας της μη συμμορφώσεως με κριτήρια τα οποία όμως δεν προσδιορίζονταν στους σχετικούς κανόνες;

69 Επίσης, ταυτόχρονα απομακρύνεται σημαντικά από την προσέγγιση «η ουσία πάνω από τον τύπο» την οποία συνήθως υιοθετεί το Δικαστήριο όταν πρόκειται για ερμηνεία του άρθρου 47 του Χάρτη ή για την αρχή της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας όπως ισχύει στα δικαστήρια των κρατών μελών, ζητώντας από τα εν λόγω δικαστήρια να ερμηνεύουν τους οικείους εθνικούς δικονομικούς κανόνες κατά τρόπο που να διασφαλίζει αντί να αρνείται την πρόσβαση. Βλ., επί παραδείγματι, απόφαση της 12ης Ιουνίου 2014, *Peftien* κ.λπ. (C-314/13, EU:C:2014:1645, σκέψη 29)· απόφαση της 15ης Σεπτεμβρίου 2016, *Star Storage* κ.λπ. (C-439/14 και C-488/14, EU:C:2016:688, σκέψεις 49 έως 63)· και απόφαση της 27ης Σεπτεμβρίου 2017, *Puškar* (C-73/16, EU:C:2017:725, σκέψη 76). Από την πλευρά του, το ΕΔΔΑ επισημαίνει ότι «η “υπερβολική τυπολατρία” μπορεί να έχει αρνητικές επιπτώσεις επί της απαιτήσεως για εξασφάλιση ενός πρακτικού και πραγματικού δικαιώματος προσβάσεως σε δικαστήριο βάσει του άρθρου 6, παράγραφος 1 της [ΕΣΔΑ]. Τούτο συνήθως προκύπτει σε περιπτώσεις ιδιαίτερας αυστηρής διαρθρώσεως ενός δικονομικού κανόνα, η οποία αποκλείει την εξέταση της ουσίας της προσφυγής ενός προσφεύγοντος, με τον σχετικό κίνδυνο να παραβιαστεί το δικαίωμά του για αποτελεσματική δικαστική προστασία». Απόφαση του ΕΔΔΑ της 5ης Απριλίου 2018, *Zubac* κατά Κροατίας (CE:CHR:2018:0405JUD004016012, §§ 97 έως 99 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

70 Βλ., ομοίως, άρθρο 119, παράγραφος 4, του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου.

158. Τέλος, χάριν πληρότητας, πρέπει να υπομνησθεί ότι τυχόν μεταβολή στη νομική εκπροσώπηση δεν νομιμοποιεί τον προσφεύγοντα να υποβάλει νέα υπομνήματα ή δικόγραφα. Όπως συμβαίνει και στον διορισμό νέου δικηγόρου μετά τον αποκλεισμό εκπροσώπου, συμβούλου ή δικηγόρου σε εν εξελίξει δίκη ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου⁷¹, ο δικηγόρος που διορίζεται αναλαμβάνει την υπόθεση στην κατάσταση που βρίσκεται στο δεδομένο στάδιο της διαδικασίας.

Δ. Η υπό κρίση υπόθεση

159. Εφαρμόζοντας το κριτήριο που προτείνω ανωτέρω⁷² στην υπό κρίση υπόθεση, σημειώνω, πρώτον, ότι η συμμόρφωση με την προϋπόθεση του άρθρου 19, τέταρτο εδάφιο, του Οργανισμού δεν φαίνεται να αμφισβητείται. Ο νομικός εκπρόσωπος του Πανεπιστημίου του Wrocław στη διαδικασία που κατέληξε στην έκδοση της διατάξεως φαίνεται να έχει νόμιμο δικαίωμα παραστάσεως ενώπιον των πολωνικών δικαστηρίων.

160. Δεύτερον, δεδομένου ότι ο προσφεύγων αποτελεί νομικό πρόσωπο, δεν αμφισβητείται ούτε ότι ο νομικός εκπρόσωπος δεν ενήργησε, στη διαδικασία ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου, ως έμμισθος δικηγόρος του Πανεπιστημίου του Wrocław. Επομένως, ήταν σαφώς τρίτος σε σχέση με τον εντολέα του. Επιπλέον, είναι αδιαμφισβήτητο ότι η επίμαχη σύμβαση μεταξύ του δικηγόρου και του Πανεπιστημίου του Wrocław αφορούσε διδασκαλία και όχι την παροχή νομικών υπηρεσιών ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου. Επομένως, ανεξάρτητα από το αν βάσει της συμβάσεως διδασκαλίας ο νομικός εκπρόσωπος έχει περιέλθει σε σχέση οποιασδήποτε μορφής εξαρτήσεως έναντι του πανεπιστημίου, αυτό που έχει σημασία είναι ότι το αντικείμενο της εν λόγω συμβάσεως σε καμία περίπτωση δεν αφορά τη νομική εκπροσώπηση στην επίδικη δίκη.

161. Τρίτον, όσον αφορά την απαίτηση περί ανεξαρτησίας, επισημαίνω ότι δεν προτάθηκε ότι ο νομικός εκπρόσωπος υπέστη οποιασδήποτε μορφής εξωτερική πίεση. Όσον αφορά πιθανή σύγκρουση συμφερόντων, γίνεται αντιληπτό ότι το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε ότι υπήρχε τέτοια σύγκρουση επισημαίνοντας ότι η σύμβαση αστικού δικαίου μεταξύ του νομικού εκπροσώπου του Πανεπιστημίου του Wrocław δημιούργησε τον κίνδυνο να επηρεαστεί η επαγγελματική του άποψη έστω και εν μέρει από το επαγγελματικό του περιβάλλον⁷³.

162. Λαμβανομένων υπόψη των διαπιστώσεών μου στις σκέψεις 139 και 140 των παρουσών προτάσεων σχετικά με το πώς πρέπει να αντιμετωπίζεται το ζήτημα των συγκρούσεων συμφερόντων, δεν μπορώ να συμφωνήσω με την ανωτέρω παραδοχή. Η επίμαχη σύμβαση αφορούσε την (κατά τα φαινόμενα μερικής απασχολήσεως) παράδοση μαθημάτων ιδιωτικού διεθνούς δικαίου. Πέραν της υπάρξεως της εν λόγω συμβάσεως, καθώς και μιας προηγούμενης σχέσεως με το πανεπιστήμιο (τόσο ως φοιτητής όσο και αργότερα ως διδάσκων), δεν προέκυψαν οικονομικοί ή άλλοι δεσμοί μεταξύ του Πανεπιστημίου του Wrocław και του νομικού εκπροσώπου, οι οποίοι θα μπορούσαν να δημιουργήσουν εύλογες αμφιβολίες ως προς το αν ο νομικός εκπρόσωπος επεδίωκε άλλα συμφέροντα πέραν εκείνου του Πανεπιστημίου του Wrocław.

163. Υπό τις περιστάσεις αυτές, το Γενικό Δικαστήριο υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο ερμηνεύοντας την έννοια του δικηγόρου βάσει του άρθρου 19, τρίτο εδάφιο, του Οργανισμού και, ομοίως, βάσει του άρθρου 51, παράγραφος 1, του Κανονισμού Διαδικασίας, ως συνεπαγόμενη ότι ένας τέτοιος δεσμός δύναται να θέσει υπό αμφισβήτηση την ανεξαρτησία του δικηγόρου.

71 Βάσει του άρθρου 55, παράγραφος 3, του Κανονισμού Διαδικασίας. Πρέπει μόνον να προστεθεί ότι το άρθρο 55 του Κανονισμού Διαδικασίας στο σύνολό του, το οποίο προβλέπει τη δυνατότητα αποκλεισμού εκπροσώπου, συμβούλου ή δικηγόρου από τη δίκη, παρέχει ακόμη περαιτέρω επιβεβαίωση ότι η τρέχουσα ερμηνεία του άρθρου 51, παράγραφος 4, του Κανονισμού Διαδικασίας είναι αμφισβητήσιμη. Αν είναι δυνατή η αντικατάσταση ενός αποκλεισθέντος δικηγόρου σε κάθε στάση της δίκης, γιατί πρέπει να είναι θεωρητικά αδύνατη η αντικατάσταση νομικού εκπροσώπου όταν καθίσταται σαφές ότι δεν πληροί τα κριτήρια του άρθρου 19 του Οργανισμού εξ αρχής (ήτοι, όταν ασκήθηκε η προσφυγή);

72 Σημείο 144 των παρουσών προτάσεων.

73 Σκέψη 20 της αναιρεσιβαλλόμενης διατάξεως.

164. Κατόπιν των ανωτέρω σκέψεων, συμπεραίνω ότι ο πρώτος λόγος αναιρέσεως στην υπόθεση C-515/17 P και ο πρώτος λόγος αναιρέσεως στην υπόθεση C-561/17 P είναι βάσιμοι. Η αναιρεσιβαλλόμενη διάταξη πρέπει να αναιρεθεί.

VI. Επί των δικαστικών εξόδων

165. Δεδομένου ότι προτείνω να αναπεμφθεί στο Γενικό Δικαστήριο η υπόθεση όσον αφορά την αίτηση αναιρέσεως στην υπόθεση C-515/17 P, το Δικαστήριο πρέπει να επιφυλαχθεί ως προς τα δικαστικά έξοδα των διαδίκων.

166. Όσον αφορά την αίτηση αναιρέσεως στην υπόθεση C-561/17 P και λαμβανομένου υπόψη του άρθρου 184, παράγραφος 3, του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου, προτείνω το Δικαστήριο να αποφασίσει ότι έκαστος των διαδίκων φέρει τα δικαστικά του έξοδα.

167. Σύμφωνα με το άρθρο 140, παράγραφοι 1 και 3, του Κανονισμού Διαδικασίας, σε συνδυασμό με το άρθρο 184, παράγραφος 1, του εν λόγω Κανονισμού, η Τσεχική Δημοκρατία και το Krajowa Izba Radców Prawnych πρέπει να φέρουν έκαστος τα δικαστικά του έξοδα.

VII. Πρόταση

168. Προτείνω στο Δικαστήριο:

- να αναιρέσει τη διάταξη της 13ης Ιουνίου 2017, Uniwersytet Wrocławski κατά REA (T-137/16, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2017:407)·
- να αναπέμψει την υπόθεση C-515/17 P στο Γενικό Δικαστήριο και να επιφυλαχθεί ως προς τα δικαστικά έξοδα των διαδίκων στην εν λόγω υπόθεση·
- να καταδικάσει καθέναν από τους διαδίκους της υποθέσεως C-561/17 P στα δικαστικά του έξοδα·
- να καταδικάσει την Τσεχική Δημοκρατία και το Krajowa Izba Radców Prawnych να φέρουν έκαστος τα δικαστικά του έξοδα.